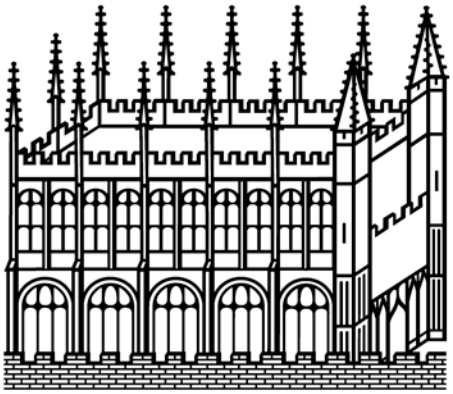

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

ای جمالت آشکارا کرده | عالمی را مست و شیدا کرده
قتل چون کردی دلم از تیغ ناز | خوش شدم کاری که بابا کرده
از عنایت یک نظر باری فگن | بر جراحتها که پیدا کرده

ای بکوی خود منیر خسته را
گو چرا آشفته رسوا کرده

ای که در عشق بتان دیوانه ام | واندران دیوانگی مستانه ام
ساقیا مخمور کن از جام شوق | بنده خاص در میخانه ام

دین و دنیا را نمی خواهم منیر
از شراب بیخودی مستانه ام

INDIAN INSTITUTE OXFORD

خاتمه طبع

پس از حمد و نعت بر ضمائر خورشید نظائر عارفان خدا شناس که از خود رسته محو متخلقوا باخلاق الله گردیده اند و سالکان حقیقت کوش که بتائیدات سرمدی از ممکن بواجب گرائیده اند روشن و متجلی باد که اشرف ترین علوم علم تصوف ست که انسان را بوسیله تحصیلش معرفت حق جل و علا حاصل میشود و حجب کونیت مرتفع گردیده در دل نور ایمان و عرفان تجلی پذیرفته بطی مراحل عوالم ناسوت و جبروت و ملکوت و لاهوت فائز میگردد و پس وقتست که بشنیدن اهل معرفت و تصوف مژده داده شود که در بیولا مجموعهٔ نادر و لاثانی در بیان نکات و رموز تصوف از فیضان طبع گهربار حقیقت شناس عارف بالله غواص محیط وحدت و یگانگی مولوی سید شاه مظهر علی العلاوی مرید خاص حضرت سید شاه علاؤ الدین سندیلوی یعنی ۱ مثنوی مشتمل بر نکات درویشی ۲ ترجیعبند بیان مذاق فقر ۳ مناظرهٔ خورشید و شبنم ۴ قصیده در منقبت علی مرتضی شیر خدا صلوات الله علیه و الثنا مع دیگر کلام در مطبع نامی منشی نول کشور بمقام لکهنو در ماه اگست سنه ۱۸۸۱ عیسوی طبع گردید

نی نی غلطم اگر شمہ از توجہات آن جناب بمن نزار افتد ہزار ہ گل مقصود بدستگاہ شعر

نظرت کیمیاست گر نگرے | | درم قلب ما چو زر گردد

حسرت سلطان الاذکار و ذکر محو الجہات در دل و تاسف در رد و مستغاث وصلوۃ العشق در جان شعر آنچہ کہ دشمن بدل در دل خویش پردہ ام + گفتہ نگشت پیش او وقت وفات از حیا + ہر چند کہ تیر آنک لا تہدی زخمے بر سینۂ ریشم زدہ اما نوای لا تقنطوا مرہم نہادہ شعر ای آنکہ بسی گبر مسلمان کردی + یک گبر دگر کنے مسلمان چہ شود + این سوز و گداز دلے پایان ندارد و لاجرم بمدعای ظاہری می پردازد وفدوی از حضور عالے مرخص گشتہ سوم شعبان بغریب خانہ رسیدہ روزی چند ماندہ عازم زیارت شد اما بسبب شدت گرما رسیدن نتوانست چون بر شکال آمد دشوار تر افتاد از غم و درد تیرہ باران کردند آخر مردمان مقدمۂ نسبت در پیش گرفتند و عہدہ شادی تا سال آیندہ انداختند فدوی از راہ حماقت و نادانی کہ در نصیب فرعون شدن بود اختیار کرد و از خدمت عالی مقصر ماند شعر

مشت خاکی ز کف پای تو در گور برم | | خاک پای تو مگر باش مردن گردم

غزلیات منیر الدین احمد حنفی سندیلوی متخلص بہ منیر

ز ہجرت بیقرارم باکہ گویم | | سر شوریدہ دارم باکہ گویم
شدم در عشق تو رسوا بہر سو | | بغایت شرمسارم باکہ گویم
نمی پرسی چرا احوال دل ما | | غم جانکاہ دارم باکہ گویم
نمیدارم مجال ہمکلامے | | غلامم خاکسارم باکہ گویم
فتادہ بر سر کویت منیرام | | غریبم بی دیارم باکہ گویم

پرداخت نخست علم ظاہر | نور معرفت بطون مارا
این رمز مگر نہ داستانست | سریست کہ نیست آشکارا
جاری شدہ از تو رسم اسلام | نصرت ز تو دین مصطفے را
ای آنکہ دریدے اژدہا را | بارے بکش از دہاے مارا

این نفس فگندہ بر زمینم
بردار ز خاک خاکسارا

عرضی مولوی شاہ مظہر علی صاحب کہ بجناب پیر و مرشد خود حضرت سیدی شاہ علاؤ الدین سندیلوی رحمۃ اللہ نوشتہ بودند

عشق تو رفیق راز من باد | زخم تو جگر گداز من باد
از سرمہ عشق دہ مرا نور | وین سرمہ مگر ز چشم من دور

قدوۂ عرفاء الکرام عمدۂ اولیاء العظام غواص شریعت نہنگ طریقت بحر معرفت در حقیقت آسمان ناسوت برج ملکوت ماہ جبروت مہر لاہوت زمین عجز و انکسار سپہر حشمت و اجلال راز دان ازل علی لم یزل کان فی عماء لا تحتہ ہواء و لا قبلہ لیس کمثلہ شیء فی الارض ولا فی السماء و القطب الاکبر سید العاشقین محبوب قدسی حضرت شاہ علاؤ الدین سندیلوی الکبیر اجل اللہ شانہ جگر سوختۂ فرقت و سوختۂ آتش ہجرت مظہر علی العلاوی بعد ادای سجدات بندگی و عبادات پرستندگی بموقف عرض حاشیہ بوسان انجمن فیض موطن میرساند اخر مطالعہ براول علی رسید یعنی بشرف ملازمت مشرف شدہ باز بر حضیض افگند و چشم نجم بیدار شدہ بعض حواس ربود مرشدی چنان محرومی چنین بہبری چو تو گم گشتہ چون من الحق

شعر ز بحر فیض نیابد خمیر کج طبعان ✤ کجا بہارکند سبز شاخ آہو را ✤

وانجا بزبان ایزد پاک — گوئے بہ تلطف و مدارا
کین ہر چہ بعالمست موجود — آئینۂ بود جملہ مارا
ای رہ ز تو جملہ رہنمارا — بنمائے بہ من رہ فنا را
از خویش نشان خود نیابم — بینم رخ شاہ اتقیارا
شاہے کہ براوج عرش بالا — بنواختہ کوس اعتلا را
آن شاہ سریر استقامت — وان مہر سپہر اہتدا را
آن نیر روشن امامت — آن فخر بنای کبریا را
آن نور چراغ آفرینش — سر حلقہ تمام اولیا را
یعنے علے ولی عالے — وائے مقام مجتبےٰ را
ای مصدر وحی لافتیٰ را — وی شان نزول ہل اتیٰ را
خواندہ است کسے کہ لاَ وَالاَّ — در کلمہ شناخت اِنَّمَا را
دانم کہ عبادت تو فرض ست — مانند نماز بندہ ہا را
آن خاتم مایۂ سلیمان — بخشے تو گدائے بینوا را
رفت آن شہ دو جہان بمعراج — بر دوش نبے نہاد پا را
مصباح اسخے تو کردہ روشن — مشکوۃ قلوب اصفیا را
ای مظہر خاص حضرت حق — مولے بعبادت آشکارا را
چون دید نصیر در تو روزے — خورشید جمال کبریا را
گر گفت خدا ترا عجب نیست — این کفر چسان بود خدا را
از شجرہ روان بود انا اللہ — گویم نہ چگونہ مرتضےٰ را
خواندیم ہوالعلے بقرآن — بگذاشتہ واو ہم علے را
چون اول و آخر آمدے تو — چون فرق کنم من و الی را

ترا مقصود وصل یار باشد	مرا ہستی خود و شوار باشد
ز صافی بشنو این آئین پاکان	ندانستہ خود و دانست جانان

از شاہ مظہر علی العلاء قصیدہ بجناب مستطاب امیر المومنین امام المتقین علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ

ای عشق تو پیر اولیا را	وی مرشد پاک اصفیا را
خار تگر خانمان عاشق	مشاطہ عروس کبریا را
در صحن سرای این بظاہر	از پردہ ہو کشے خدا را
گر ساز کنے تو نالۂ چند	آشفتہ کنے دماغ ما را
ناخن چو زنے بتار الفت	در رقص در آوری سما را
گہ سعد کنی صدای تو مے	گہ نحس کنی پری ہما را
سوز تو بجمر سر فتادہ	سودای تو شاہ ہر گدا را
از نشۂ تو خمار در سر	فرہاد و قیس ہر بلا را
ہر صبح بگلستان رسیدن	از حکم تو فرض شد صبا را
تا پردہ زروی گل کشاید	بلبل بہ فلک کشد نوا را
پر گشتہ ز تست گوش عالم	غوغات بہ بلخ و ہم بخارا
تاج تو بفرق عارفانست	نور تو بچشم انبیا را
بر طور نشاندۂ کلیمے	بر عرش ربود مصطفے را
آنجا تو بشان دلربائے	از شجرہ برآوری صدا را
گوئے کہ منم حبیب مطلق	ہان سجدہ کنند جملہ ما را
من سجدہ کنان بہ پیشت آیم	این کفر بخود کنم گوارا

مناظرۂ گل خورشید با شبنم تصنیف مولوی مظہر علی العلاوے

سحر زین گفتگویم دل برآشفت — گل خورشید با شبنم ہمی گفت
که از عمرے اسیر دام مہرم — ہوا خواہ جناب شاہ مہرم
دلم چون غنچہ خون گردیدۂ اوست — ہلال آسا تنم کاہیدۂ اوست
بعشق اوست سرگردانی من — بروے او بود حیرانی من
نہ مارا صبر نی طاقت نہ آرام — کجا در عشق گنجد این ہمہ کام
حیاتِ من بود تا بودِ این آمن — چو شام آید دہم جان ہم ابجانان
کسی نادیدہ چون من سبزۂ وباغ — که باشد در دلش از عاشقی داغ
نگاہم دائما باشد برویش — سرم ہموارہ میگردد بسویش
باین سوز و گداز من نہ بیند — گلی زین سنگدل کس کی بچیند
چو با این عشق ہستم اینچنین خوار — بود معلوم حال دیگری زار
تو ہم ای بوالہوس داری محبت — ترا بارے بگو با او چہ نسبت
چو باشم من خراب بی سر و کو — ز عشق ای جان مزن لاف غم او
کجا مہر و کجا تو این چہ حرف ست — سخنہای عجیب و پر شگرف ست
ترا اُنست ز گل باشد نہ خورشید — دگر از وصل او داری چہ امید
بغیر از شب ترا اینجا مکان نیست — چو مہر آید ترا نام و نشان نیست
چو شد زیر زمین خورشید تابان — تو آئی بار خندان و شتابان
چہ عشقست اینچہ شوقست اینچہ حالت — کنی در دوستی کار عداوت
چو شبنم این سخن بشنید و بگریست — که ہیہات این ندانی عاشقی چیست
بہجر آن پری خو میشوم اشک — بوصلش نیست گردم ای پر از رشک

رحمی بدلِ خراب من رحم — بردار ز رخ اگر نقابم
خود دشمن خود شدم وگرنه — کس نیست درین میان حجابم
چون ابر سیاه گشته ام من — بر چهرهٔ پاک آفتابم
وقتے که غبار خود فشانم — آید بنظر رخش شتابم
خود یارم و گشته ام ز اغیار — خود آبم و نے کنون سرابم
من نیستم اوست در لباسم — فہمے ست سراب ورنه آبم

در جلوه بهر لباس یار ست
پیدا و نهان همان نگار ست

ای جمله جهان و آفریده — رخسار تو دیده و ندیده
روے تو بصد ندید هرگز — حیران ز تو صد هزار دیده
کنه تو کسے نیافت اصلا — هر کس ز تو قصه شنیده
سرگشته بسے به جستجویت — کمتر بحریم تو رسیده
ای چشم تو ریخت بادهٔ عشق — هر کس که ازان قطره چشیده
اندر طلب سراغ کویت — مستانه و بیخبر دویده
کس نیست که نیست طالب تو — ای جز تو ندیده و نی شنیده
خورشید رخت ز مشرق غیب — در غرب شهود آرمیده
بے پرده بجلوه آمدی لیک — بر چهره نقاب من کشیده
صافی بنظاره باش هر گم — این پردهٔ خویشتن دریده

در جلوه بهر لباس یار ست
پیدا و نهان همان نگار ست

تمت

هر لحظه برخ دگر نمائے — هر دم دلِ تو کشے بسویت
غافل رخ تو بدید و نشناخت — عارف پنداشت راه و رویت
او گفت که این من طلبناه — وین گفت نگه چو کرد سویت

در جلوه بهر لباس یارست
پیدا و نهان همان نگارست

آن شاه چو خیمه زد بصحرا — عالم پر شد ز شور و غوغا
زد بحر وجود موج گردید — دریا دریا حباب پیدا
آن ماه شبی بجلوه برخاست — شد روز ز عکس او هویدا
خورشید رخش برامد از ابر — ای شبنم زار دیده بگشا
بنگر برخ منور دوست — ای عاشق خسته کن تماشا
از خویش پرده بهر هستے او — این ست وصال یار زیبا
حیف ست که او بجلوه باشد — تو دیده بروی خود کنے وا
بگذر بگذر ز خویش بگذر — بنگر بنگر جمال اورا
کس جز تو حجاب روی او نیست — این پرده دریده کن تماشا
تو حائل خود شدی وگرنه — کس نیست سوای دوست پیدا

در جلوه بهر لباس یارست
پیدا و نهان همان نگارست

ای عشق تو برده آب و تابم — از بهر تو خانمان خرابم
روی تو قرار برده از دل — گیسوے تو داد پیچ و تابم
آرام تن و شکیب دل کو — سرگشته نمود اضطرابم
عیشم بغم تو شد مبدل — اے وائے اگر ترا نیابم

نے صفر تعین اے خدا جو | بنگر کہ صد و ہزار یکتاست

در جلوہ بہر لباس یارست
پیدا و نہان ہمان نگارست

گویم بتو ای حریف دلخواہ | اے عاشق ما رای سوا اللہ
جز حق نے ببیند و نہ داند | دانا داند کجاست آن ماہ
ہر دیدہ کہ شد بروی او باز | واللہ فلا یرے سوا اللہ
تو بندہ لباس شاہ گشتے | بگذر ز لباس و بین رخ شاہ
تا چند بروم و شام جوئے | یوسف افتادہ است در چاہ
در چاہ خودش بجو و دریاب | گفتم بتو حرف نغز و دلخواہ
این نکتہ بصد ترانہ گفتم | تو فہم نکردے آہ صد آہ
العاقل یکتفے بر مزے | زین پیش مپرس از من این راہ
از گوش دل این سخن چہ شنوے | بینی ز بصیرت دل آگاہ

در جلوہ بہر لباس یارست
پیدا و نہان ہمان نگارست

ای جملہ جہان در آرزویت | عالم بتلاش و جستجویت
در فکر تو خستہ جان مردم | بستہ دو جہان بتار مویت
ہر مجلس و خانقاہ و مسجد | پر گشتہ ز شور گفتگویت
ارواح چہ علوے و چہ سفلی | حیران ہمہ در سراغ کویت
کس کعبہ پرستد و کسی دیر | ہر جا ہر کس کہ یافت بویت
ای تو بتلاش خویشتن مست | خود عاشق چہرۂ نکویت
کس جز تو ترا ندید ہرگز | چشمت بیند بہار رویت

پیدا و نہان ہمان نگار ست

ای جان جہان من کجائے — از دیدۂ من نہان چرائے
با آنکہ بہار سے قریبے — آخر بچہ راہ و رو جدائے
دور ے جانان ہنوز دوری — با آنکہ قرین ز ما بلائے
در عین وصال این چہ ہجر ست — نزدیک ترے و ہم جدائے
این طرفہ خیال و کار نادر — سلطان و ہزار بینوائے
جان چون گشت عین جانان — شہ کو بکوے گدائے
علامۂ عصر ابجد آموز — بقراط بخواندن شفائے
ظاہر بہ نیاز بیدلانہ — باطن در ناز دلربائے
آئینۂ روے اوست ہر شے — گر بندگیست ور خدائے
حقا ہمہ رنگ کسوت اوست — گر تیرگیست ور صفائے

در جلوہ بہر لباس یار ست
پیدا و نہان ہمان نگار ست

آن ماہ بصد لباس پیدا ست — بیرنگ بر نگہا ہویدا ست
یار ست کہ گشتہ است اغیار — با ایں کہ این ہزار یکتا ست
دریا بتفرق ست قطرات — قطرات بجمع خویش دریا ست
نی فرق شد و نہ جمع گردید — این تفرقہ ہا ز کوری ما ست
از جہل شدیم ما و گرنہ — آن دلبر نازنین زیبا ست
آن کس کہ ز بند نیک و بد جست — نگریست کہ طرفہ این تماشا ست
ہر زشت باصل خویش نیکو ست — ہر قطرہ بذات خویش دریا ست
ذرہ ہمہ آفتاب تابان — اسم ست ہزار یک مسمّا ست

بیرنگ بر نگہا عیان شد | یارب چہ قدر بلای جان شد
در آینہ دید روی خود را | در گریہ و شیون و فغان شد
خود را دل داد گشت بیتاب | دل بر رخ خویش دلستان شد
در چشم کشید سرمۂ ناز | واز خواب بناز سرگران شد
از خویش نہفت روی خود را | در جستن خویشتن دوان شد
لیلی شد و در نقاب بنشست | شد قیس بدشت و بر روان شد
خود بر سر خود کشید شمشیر | مصلح خود گشت و در میان شد
از قطرۂ نطفہ سر برون زد | با قوت و شوکت و جوان شد
شد معنی و لفظ و صفحۂ خط | شد نسخہ و باز نسخہ خوان شد
ہم ہیچمدان و گنگ گردید | ہم شاعر افصح اللسان شد

در جلوہ بہر لباس یارست
پیدا و نہان ہمان نگارست

آن یار چو از کمین بر آمد | در کسوت آن و این بر آمد
جائے در خاک و گل فرو شد | جائے بر اسپ و زین بر آمد
گہ تنگ شد و نشست در دل | گہ نام شد از نگین بر آمد
شد رنگ زر روی گل نمودار | شد بوی ز یاسمین بر آمد
گاہے ز نار و سبحہ بگسست | از ملت و کیش و دین بر آمد
جائی بود او و اُنس در ساخت | جائے با تیغ کین بر آمد
در ہر چہ نظر کنی و بینی | آن دلبر نازنین بر آمد
از ابر بقطرہ گشت نازل | با موم ز انگبین بر آمد

در جلوہ بہر لباس یارست

یافتند آن ہر دو میراث پدر | مال و اسباب و متاع و سیم و زر
ساخت موسن آن دو باغ پُر ثمر | بعد ازان بفروخت دستان آن دگر
ثمن آن را صرف راہِ حق نمود | گوئی دولت را لئین میدان ربود
وان دگر آن ہر دو را آباد ساخت | نفس جمعیت طلب را شاد ساخت
من نبودم قابل این مثنوے | حکمت آوردم بجا ای معنوے
چون تو ہستی مولوے معنوے | من نگفتم خود تو گفتے مثنوے

پیش تو آوردہ ام چندین حرف
گر قبول افتد زہی عز و شرف

ترجیع بند از نتائج افکار مولوی مظہر علی صاحب قدس سرہ

ائے دیدہ ببین کہ حضرت یار | برداشت نقاب را ز رخسار
آن پردہ نشین حجلۂ غیب | شد پردہ در آمدہ ببازار
وان مہر سپہر لا تعین | کردہ بہ تعینات اظہار
وان یکہ سوار کشور غیب | در شہر شہود گشت بسیار
یک نقطۂ نور منبسط شد | شد خط محیط دور پرکار
یک دانہ بخویشتن ببالید | شد نخل بشاخ و برگ و اثمار
یک قطرہ بذات خود بجوشید | آخر گردید بحر ز خار
بحر قدم از تلاطم موج | ہم دشمن خویش و ہم مددگار
از کسوت پرنگار آن ماہ | میدان ہما شدست گلزار
از جوشش نقشہائے گلگون | آن یار شدہ برنگ اغیار

در جلوہ بہر لباس یارست | پیدا و نہان ہمان نگارست

آفتاب بصرہ و پیر طریق — معبد اسلام چون بیت العتیق
تو کہ دیدے زمرۂ اصحاب را — مقتدایان اولی الالباب را
خود چہ شان بودند آن پیشینیان — با من از احوال ایشان کن بیان
این سخن بشنید چون آن مقتدا — گفت من با تو چگویم ای فتا
گر ترا دیدند با این مکر و ریو — بیگمان پنداشتندت جن و دیو
از تو بس بگریختندی بیقرار — میگریزے چونکہ تو از شیر و مار
ور تو میکردی سوی ایشان نظر — ابلہ و دیوانہ گفتے نے خطر
محو شد عقل تو در مال و متاع — دل پر از اندیشہاے انتفاع
حیلہا سازے کہ مال آری بدست — صدقہ و انفاق پیش تو بدست
جمع اسبابست جمعیت تمام — رب زدنیہا همیگوئے مدام
وان عزیزان را شعور دیگرست — شعر ایشان راز بحر دیگرست
وان نوا آوازۂ دار و درگر — از عراق و کوچکت باشد بدر
پیش چشم شان کہ در روی مردمست — این زر و سیم تو مار و کژدمست
خانہ را خالے کنند از موذیات — زان کہ دل دارد ازان بیم ممات
خانۂ این خشت و گل ویران کنند — تا کہ بیت القلب آباد ان کنند
تو کہ مغروری بدین بیت خراب — کش دمے باشد قراری چون حباب
خویش را دانے غنی و شان فقیر — این عزیزانند پیش تو حقیر
ناگہان این خانۂ چون دریا — برکشے فریاد واویلتا

حکایت

یاد م آمد این حکایت این زمان — داستان آن دو مرد نوجوان
دو برادر بودہ اند از یک پدر — یک مسلمان گشت و شد کافر دگر

روچرا برتافتے یار حبیب | دست چون ازمن کشیدی ای طبیب
ای طبیب رنج عقل و ہوش ما | آہ میدارے دریغ از ما دوا
ای طبیب مہر عشق افزای من | وی فلاطون من و عیسای من
ای کہ جسم مردہ را جان میدہی | تو مرا شہ من ترا ہستم رہی
من چو غنچہ تنگدل تو چون صبا | مرحبا گویم ترا اے مرحبا
یاد آشناعت کہ بودی ہمنشین | وی خوشا عہدی کہ بودی ہمقرین
زندگی شد بیتو زہر کام من | می ز غم خون گشت اندر جام من
برامیدی زندہ بیباشم کہ تو | از کرم گاہے برآرے آرزو
ہم زبان و یار و ہم رایم شوی | مہر روز و ماہ شبہایم شوی
ای خوشا لیلی کہ ماہی چو تو یافت | وی خوشا روزی کہ مہری چو تو تافت
ای خوشا بزمے کہ ساقیش توئی | برسکنے از جرعۂ بیخ دوئی
ای صراط المستقیم رہروان | ہمرہے ہم رہنمای سالکان
بی تو ہر کس عزم کوی یار کرد | خویش را از خانہ خوار و زار کرد
جز جنون عشق نبود راہ دین | واصل حق کس نشد جز عاشقین
راہ دنیا نیست ہیچون راہ دین | کس نجست از زہر طعم انگبین
راہ دنیا را بلا عقلست و ہوش | راہ دین را این جنون پرخروش
دین و دنیا ہر دو اضداد ہم اند | در مذاق و طعم چون قند و سم اند
ہر کہ دنیا دار را نفع ست و خوب | اہل دین باید کزو باشد ہروب
وانکہ دین را ہست نیک و پر صواب | میکند دنیای مردم را خراب
اہل دنیا را ز کار اہل دین | حیرت اندر حیرت آمد الیقین

حکایت

آن یکی پرسید از شیخ زمن | مقتدای عارفان یعنی حسن

بیخبر بودم که آمد یک ندا — این ندانم از علا یا از خدا
وه چه شورانگیز بود است این نوا — کاینچنین آورد بر جانم بلا
این ندا یارب چه بود و واز که بود — ای که هستے مرا در دم ربود
آن مگر طور تجلے قلب ماست — شجرهٔ ایمن در وقد علاست
از زبان او بگفته حق انا — کوه شق گردید موسے شد فنا
موسیا برخیز و لوح دل بگیر — ثم آخر لی بما فیه السطیر
در رها فرزند اسرائیل را — پر کن از فرعون و قبطی نیل را
یعنی این فرعون ما را غرق کن — در میان حق و باطل فرق کن
بعد ازین بر مصر تن تو شاد باش — دور کن از قبطیان ضیق المعاش
بعد ازین این شهر را آباد کن — شاد باش و عالمی را شاد کن
چون شود این ملکت آباد تو — بادشاهے کن چو مهدیؑ اندرو
تا کند خورشید از مغرب طلوع — تا که گردد محشر نفخے شروع
تا فشارد گرد از خویش آسمان — تا نه زمین ماند بحال نی زمان
تا درین ارض او فتد زلزالها — تا برون آرد زمین اثقالها
صلح گیرند آب و آتش در اثر — در خور تابان رود نور القمر
پس بیاید شمس انور بر علم — این چراغ باد تو گردد عدم
این معما پرسمت ای هوشمند — او نه زیر آمد نه من گشتم بلند
ماند فصل نیزهٔ اندر میان — این چه سان و این چه سان شد اینچه سان
عقل معذور ست زین سر بطون — الجنون ای را زجویان الجنون
ای جنون و صاحب مولای من — وی جنون شاه بی پروای من
دیر شد با ما مگفتے یک سخن — لب چرا بستے ز اسرار لدن

از قضا ترقید لعل و پارہ شد | کاست قدر و قیمتش ناکارہ شد
جوہری غم کرد و در ماتم نشست | گوہری مفت آمد و بیجا شکست
گریہ کرد و نعرہا زد درد ناک | جیب و دامان در غم او کرد چاک
بر طریق نوحہ کرد او را خطاب | بیوفا گفتش بالزام و عتاب
خود زر فتے پیش امرا و ملوک | با من مفلس نکردی یک سلوک
من بمدح تو نفس ہنو اختم | از ثمن یک شب نہ با تو ساختم
بی سبب از من تو رو برتافتے | قیمتم بشکستی و بشگافتے
لعل در نطق آمد و داوش جواب | اینچنین باطل مگو ای ناصواب
آنکہ مار اسنگ دانست و خرید | سنگ بودم پیش چشمش بے مزید
سنگ بودم چون بہ پیش مشتری | او نکردہ در بہاے من نگے
تو کہ لعل مے بہا بشناختے | خود چرا بر آبرویم باختے
چون تو ای ناداں بکردی حرمتم | چشم من بشکست آخر غیرتم
لعل پیش جوہری شق شد ازاں | کش بماند این تاسف جاودان
ناز معشوقان بعاشق خوشنماست | پیش غیری گر کند بس ناسزاست
ناز را باید نیاز ای ہوشمند | بی نیاز ناز نبود دلپسند
زین سبب شد حسن مائل سوی عشق | زد قدم ناچار اندر کوی عشق
حسن را ہم عشق اندر موطنیست | حسن را بر عشق میل باطنیست
عشق سوی حسن بیند ظاہرا | حسن ہم دارد نگاہے بر قفا
حسن ہم از عشق دارد دل کباب | عشق دل آباد و ظاہر شد خراب
ذکر حسن و عشق آمد در میان | خار بشکستہ و ساکت شد زبان
این حدیث از من نمیگردد تمام | یک نفس خاموش صافی والسلام

چون ندارد انتہا این داستان | باز گردانم سوی اول عنان

رجوع بحکایت

قصۂ آن لعل برخوانم تمام | میدہد ہم این تو سن خود را لجام
روستائی زاوۂ لعلش بدید | قیمتے سہلے بداو از وی خرید
لیکہ او ہم آگہ از کنہش نبود | سنگ خوش رنگی بدانست و ربود
مرد معنی بین ز صد آید یکے | قصہ بسیار و خلاصہ اندکے
از عناصر بسکہ کم آمد جماد | کمتر از وی ہم نیابی اوفتاد
باز حیوان کمتر از کم آمدہ | ہیچ بر شاخ گلے نم آمدہ
وانکہ انسانست بس آمد قلیل | زندگے را اینچنین باید دلیل
وانکہ مقصود و بطون و ظاہرست | معنی انسان حقیقی نادرست
لیک آخر باید از وے ناگزیر | آنکہ بہر اوست صوت و ہم زفیر
گفتم آخر لیک آواز او لست | ہست فوق الفوق گو افتادہ است
آخر آمد گرچہ اِنِّیْ جاعلٌ | لیک ز اول بود اسم فاعلٌ
اول از آخر مدان افلاک را | گوش کن این نکتۂ لولاک را
ای زبان وای قلم رفتے کجا | مدعا بگذاشتے تو باز آ
نیست در دستم عنان چو بکے | ہست در دستت عنان بیشکے

رجوع بقصہ

باز گردان یک عنان و کن بیان | قصۂ آن لعل را بر گو بخوان
پیش رستازادہ دیدش جوہرے | لعل دانست و نگینش مشتری
از بہائے اولین داوش مزید | او گران بفروخت و این ارزان خرید
لیک چون این لعل را در خانہ برد | مایۂ دولت سوی کاشانہ برد

مسہل بلغم نشد سقمونیا | بولہب را نے علیؑ حاجت روا
بہر او بایست مردی چون کمیل | تا کند در چشم او روزانہ میل
آن یکی قرآن شنید و شد زبون | گفت این سحر است یا حرف جنون
وان یکی بشنید و شد گریان و زار | گفت بشناسم کلام کردگار
این کلام آنکہ او تو ریت گفت | از بشر کس اینچنین گوہر نہ سفت
او گہر دید و گہر از چشم ریخت | سوی حق از جانب باطل گریخت
جوہری داند گہر را از خذف | پیش نادان چہ درست و چہ صدف

حکایت

گودکے در خاک بیزی لعل یافت | رویش از شادی چو روی لعل تافت
لیک این شادیش بود از حسن و رنگ | گو نمیداند است او را غیر سنگ
صورت زیبا بر و جلوہ نمود | معنی از چہرہ تو انے کی کشود
صورت او دید شد مفتون او | ماند پنہان معنے مکنون او
صورتش افسون و عشق بیگان | معنیش ماندہ نہان اندر نہان
حسن صورت فرع حسن معنوی ست | ظاہرہ صورت و معنی مختفی ست
مرد ظاہر آمدہ صورت پرست | آنکہ معنی دید از صورت برست
مرد ظاہر بین کسے آمد و بس | آنکہ معنی دید او مرد ست و کس
ہر کہ عالم را نشان وحدت دید | بر سر محفل بخلوت آرمید
نیست جز واحد اگر لک در لک ست | صد بہ پیش چشم بینا صد یک ست
صد بصورت آمد و معنے یکے | نیست دو انارا درین ریب و شکے
این قلم رفتہ کنون کوی دگر | حرف من شد از سوی سوی دگر
میدہم گر من عنان او زدست | میرود از شہر سوی کوہ و دشت

چون رسن دانست بود او خویش را | لاجرم شد مبتلای این بلا
او ز خود غیر از رسن نادیده بود | در رسن آن مرد گم گردیده بود
همچنین گم گشتهٔ تو در لباس | حال خود بر حال ابله کن قیاس
تو نه لحمی و نه شحمی ای عزیز | من چه گویم خود که تو هستی چه چیز
تو ز خود آگه نه از جسم عظم و لحم | بیگمان گم گشتهٔ در خون و شحم
مستقیم و منحنی شانِ تو نیست | طول و عرض و عمق از آن تو نیست
خود تو در نطفه مدور بوده | این زمان بر شکلِ خط پیموده
هان مشو در خط خود گم ای فضول | تا نگردی روز نے خطے ملول
خویش را بیرون ز قید تن ببین | خویشتن را در میان من ببین
خویش را گر تو ببینی من عیان | نے تو مانی و نه من اندر میان
این نفس بیرون جان و تن شدی | بعد ازین من تو شدم تو من شدی
در حقیقت نیست فرقے تو و من | تو و من برخیز وای جانِ سخن
تو چو آئی در تکلم من شوے | بیگمان ای یار من از تو روے
من اگر گردم مخاطب تو شوم | مطلقا از گفتگوے من روم
در خموشے نیست هرگز تو و من | این سخن را نیک فهمی بے سخن
این سخن جسته ست تیری از کمان | من ندانم تا کرا سازد نشان
تا کجا باشد هدف ای آه آه | جان من قربان آن آماج گاه
شد زبان گویا ولیکن گوش کو | خامشے بهتر بود زین گفتگو
گرچه باشد گفتگو فیض نشان | چون نباشد گوش ساکت به زبان
لازم آمد بهر فاعل قابلے | خود چه می خیزد ز تنها فاعلے
از دوا نابهره ماند مے مرض | کس نشد حاجت روای بی غرض

دانہ تا از پیرہن ناید بدر — سے نگردد شاخ و برگ و نی ثمر
گر نگشتے جامۂ یوسف قبا — بندہ ماندے و نگشتے بادشا
تا نگردد جامۂ گل چاک چاک — کے شود زالودگیِ خاک پاک
ہان تو ماہی و لباست از کتان — می نشاید این لباست بیگمان
نیست جز وہمت بتن پیراہنے — می نشاید بہر جانش ناخنے
چون تو خود را ماہ دیدی چاک شد — منزل تو عالمِ افلاک شد
لیک تو خود را کتان دانستۂ — خویش را در وہم باطل بستۂ
خود ز چشم خویشتن در پردۂ — خویشتن را زین گمان گم کردۂ

دستان

از کتانے یاد دارم این خبر — کاملہے شد عازم سیر و سفر
در دل اندیشید کاندر ملکِ غیر — بالضرورۃ کردہ ام من عزمِ سیر
ملک بیگانہ است و ما آگہ نیم — خویش را یارب مبادا گم کنم
یک نشان باید بخود بستن ضرور — تا بجای خود کنم دیگر مرور
بست پس بہر علامت یک رسن — مر وِ نادان بر گلوے خویشتن
آن رسن بر بست و شد ز انجا روان — در تلاش مدعای خود دوان
رفتہ رفتہ چون بشہری در رسید — ناگہان زین گونہ یک رندش بدید
از تمسخر مر رندے پُر فتن — بست چون او بر گلوی خود رسن
گشت با شکلے چو او با وی دوچار — ابلہش چون دید شد بس بیقرار
گفت یارب گر منم او پس کیم — من چہ باشم یا الٰہی گر ویم
گر منم ہست او پس ندانم کیست او — ور منم پس یا الٰہی چیست او

مقولہ

این سما بر تست و آن در تست آه | چند پوشم چند گویم ای الٰہ
آسمانے در زمین پنہان شدہ | عالمے در فہم آن حیران شدہ
این سخن بشنید عقل و زد صفیر | کیف یتسع صفیر للکبیر
لا یحاط قط محیط بالمحاط | کیف یلج الجمل فی سم الخیاط
عقل ظاہر بین چہ داند سر جان | سر جان بر ہر کسے نبود عیان
ہر کہ پنہان شد ز چشم خویشتن | ہمچو پنہان گشتن جان در بدن
سر جان را دید از چشم درون | چیست چشم اندرون چشم برون
چشم خواب و چشم بیداری یکیست | چشم وا کن گر ترا در دل شکیست
جسم جز جان نیست جان جز جسم نیست | چشم و گوش و دست و پای تو یکیست
ہر کرا در تن نباشد جان پاک | چیست چشم و گوش او یکیشت خاک
چون سخن از جان رسید ای جان جان | جان من در سینۂ من شد طپان
یاد م آمد نکتۂ جانِ جہان | آن علاؤ الدین شیرین داستان
اوست جان و چیست عالم جسم او | از بسی ہست آدم اسم او
چیست آدم مجمع اسماء دوست | جملہ ذرات جہان اسمای اوست
انت اسم اعظم من بینہا | سائر الاسماء فیک انطوی
عند ظنک انت جسم اصغر | ای ولیکن فیک شیء اکبر
انت قد انسب نفسک فی الورا | لو عرفت ذلک انت العلا
یا اخی ہیہات عما تذہل | آہ یا اسفی علی ما تفعل
انت تزعم انک عظم ودم | انطوی فی مزعمات من زعم
انت فی بیت العوالم کالاساس | انت قد اوہمت نفسک فی اللباس
چاک کن بر خود لباس خویشتن | ہان منی زیبد ترا این پیرہن

صفحہ تنگے میکند زین داستان ہم نمیداند بیان او زبان
ساقیے شیرین لب وش کام ما ریخت از مے قطرۂ در جام ما
قطرۂ او گشت دریای محیط لم احیط لن احیط لا احیط
باغبان جنت بیت الارم دانۂ افگند در صحن دلم
اصبح شجرہ اعظیما طیبا ثابت اصلا و فرعہ فی السما
این سما را میپندار ای این سما این سما پیدا کند چندین سما
آسمان دیگرست اینجا مگر سقفے ہیولی باشد او رانی صور

داستان

آن شنیدستی کہ در پیش رسول گفت از اصحاب مرد ذوالقبول
کہ کنیزی را زدم من بیگناہ خواہم آزادش کنم ای بادشاہ
گفت باوے سرور عالی تبار کان کنیز خویش را اینجا بیار
آن کنیز صاحب تقوی و دین چون بیامد پیش خیر المرسلین
گفت عبد کیستی گفتا خدا قال این اللہ قالت فی السما
گفت یا رکیستے گفتا رسول گفت آزادش مکن ای ذوالقبول

مقولہ

این سما باشد سما را اولین کوست جاے پاک رب العالمین
کس نہ پندارد مگر این نہ فلک برترست از عرش خود بی ریب و شک
این فلک گوئی چسان گوید خدا لا یسعنی ارض ولا ہم نے السما
مستوی الرحمن بود عرش برین مستوی اللہ ہست این ای اہل دین
زان سما نازل شود مارا لقمات تا برون اید ازان حب و نوات
زان سما نازل شود آبے کزان کل شئے مے باشد ای جوان

او نگنجد در سما و نی زمین | خلوت او نیست جز دل ای حزین
خویش را در خلوت او جا مده | بی ادب بر مسند شه پا منه
سر چو احمد گر نهادی بر زمین | چون منافق بت منه در آستین
چون خلیل این سنگ هستی را شکن | چون علی از طاق کعبه بت فگن
چیست بت این هستی موهوم تو | زانکه هست این پردهٔ رخسار او
پردهٔ رخسار جانان پاره کن | بعد ازین ای سر من نظاره کن
چون شود این پرده از تو ناپدید | بعد ازین الیوم نبصرک کالحدید
نیست جز تو در میان تو و او | او و تو از تست ورنه اوست او
پیش من بستاد فست این لفظها | خواه او گو خواه تو گو خواه نا
لیک او را ما مدان ای بوالفضول | بلکه ما را او بدان اندر نزول
تو نئی او بلکه اوئست ای فلان | خویش را او وان تو او را خود مدان
هان مگو انی انا فرعون وار | گو انا حلاج سان بر نوک دار
آن انا در بحر مستهلک شدن | واین انا بر بود بر اوج بلند
این انا را هیچ دانی از کجاست | این انا از شجرهٔ ایمن نخاست
این انا را نیست معنی غیر هُو | این انا من مدان ای نیک خو
این انا جز هو نباشد هیچ چیز | این انا را نیز هو دان ای عزیز
بللی هو در انا مستور شد | بللی از هو انا معمور شد
چون انا را اسم شد بللی | بعد ازین جز هو ندیدم بللی

مقوله

دوستان ضبط نفس تا کی کنم | میندیشید حرف علاجش از دلم
نکتهٔ قرموط آن دانای راز | نکتهٔ او داستانی شد دراز

چون سراغ گم شده آنجا شنید — عاقبت دیوانه وش زانجا دوید
میدوید اندر تلاش بام خویش — بیقرار و دلفگار و ریش ریش
میدوید او تا که آمد وقت شام — روز شد در جستجوی او تمام
در دل خود گفت هین ره چون روم — شب اگر در مسجدی ساکن شوم
آمد اندر مسجدی آن دردمند — بود آنجا مجمع رندان چند
رفت چون در خواب مرد سرزه گرد — لحیه طولانش رندے حلقه کرد
صبحدم از خواب چون بیدار شد — از خیال وی روان در کار شد
در تلاش بام حیران میدوید — عاقبت بر ساحل دریا رسید
دید اندر آب عکس روی خویش — جمله اعضا بدر روی غیر ریش
شد ز فقد ریش و ابرویش حزین — گفت من هرگز نباشم اینچنین
من نکردم هیچگاهی حلق ریش — خویش را گم کرده ام از دست خویش
من به مسجد خفته ماندم بیخبر — خویش را دانست من رندے مگر
خاست بر فکر تلاش نام ما — وای بر ما وای بر ایام ما
جستجوی بام گم کرد از خودم — در تلاش گم شده خود گم شدم
ای دریغا من کجا باشم کجا — بعد ازین با خود چسان مانم بقا
سوی مسجد باز رفت آن دلفگار — در تلاش خویشتن زار و نزار
میزدے آواز من کو کو بگو — خویش را بیجست حیران سو بسو

مقوله

خویش را در خویش چون گم کرده بود — جستن بیرون مداوش هیچ سود
یار در کعبه تو اش جوئے بدیر — ما اصبت مطلبا لا نلت خیر
ای دل تو کعبه بیت الله — تو زدل آگه نگشتے آه آه

هان دوای دردما ایثار کن | رحم بد بر من بیمار کن
گفت من با تو چگویم ای فلان | حرف او را من نمیدانم بیان
حال او از من مپرس ای مستمع | مارا ت عین ولا اذن سمع
لیک چون داری تلاش وجستجو | با تو گویم نکتهٔ از حرف او
نکتهٔ لیکن در وصد داستان | گویا بخشم زین وآن
تو دوای خویش هستی ای عزیز | تو نداری احتیاج هیچ چیز
هرچه جوئی حیله درست ای فلان | نکتهٔ دان مشتمل بر داستان
لیک تو از چشم خود در پردهٔ | خویش را ای یار خود گم کردهٔ
پرده را بردار ای محبوب خویش | خویش را دریاب ای مطلوب خویش
یک حکایت گویم ای اسرار جو | ای طلبگار نگار و یار جو

حکایت

بود در شهری عزیز نیکنام | داشت اندر خانهٔ خود چار بام
از پی تعمیر روزے آن جوان | بر سر بامے برآمد ناگهان
چون شمردان با مهای خویش را | در شمار او درآمد آن سه تا
بوالعجب حرف اینکه رفت او را ز یاد | چارمی بامی که بر وی ایستاد
چار سو نگرید و پیش پا ندید | شد قریب از غایت قربش بعید
گفت تقصیرے مگر در کار شد | تا که بام مهربان بیزار شد
یا برای سیر شد در گلستان | اے دریغا آن رفیق جاودان
در تلاش او برون از خانه شد | والهٔ و شوریدهٔ و دیوانه شد
بانگ در بازار زد با شور و آه | بام ما کس دیدای یاران براه
چون شنیدند اینچنین از وی سوال | در عجب ماندند مردم زین مقال
در ظرافت جمله گفتندش که هان | بام تو دیدم ازین کوچه روان

باتلطف ہائے بیحد این نوا | سنتِ ما را نخواندی شب چرا
آن زمان سالک چو شد بیدار زود | آمد و سر را بپیش شیخ سود
گفت الحق انچہ تو گوئے رواست | انچہ من دانم سرِ سر پُر خطاست
سالکان را از رہ او آگہیست | دخل خود کردن درین راہ ابلہیست
لیک چون ابلیس ہم آدم نماست | اہل مکر اندر لباس اولیاست
عقدہ بر طالب بود دشوار تر | فضل حق او را نماید رہ مگر
او چہ داند اشقیا را از اولیا | ذلک فضل اللہ یعطی من یشا
استقامت سالہا باید ترا | تا کہ راہ راست بنماید ترا
ہم بشغل خویش با شے مستقیم | ہم ببزم عارفے گردے مقیم
گر شوے تو مستقل بر یک عمل | پیش نارے گاہ حرف العجل
ہم ترا در ہر عمل آید ثبات | ہم بیابے اے اخی راہِ نجات
در بسانے مدتے در خدمتی | فیضہا یابے بہ یمن صحبتے
اکثری دیدم خراب از جستجو | گاہ گوید این خوش ست و گاہ او
چند گردے ای برادر کو بکو | پردۂ پندار بر رخ تو بتو
گاہ سوئے کعبہ آئے گہ بدیر | گہ بہنک اشروگاہے ثم خیر
اصل حرف اینست ای مرد ہمام | یہدی اللہ من یشاء والسلام

داستان

صافیا بس کن ز ذکر این و او | واز علاؤ الدین سندیلی بگو
داستانِ پیرِ دانا یاد کن | واز حدیثش شہر دل آباد کن
جان صد چون من فدای آن کلام | سر نثار خاک پاک آن امام
چون طبیب ست او مریض عشق را | حرف او باشد دوای دردِ ما

عارفان را خود حیاتی دیگر ست — مطلب ایشان ممات دیگر ست
مرگ ایشان ہست عین زندگے — گریۂ ایشان بزنگ خندگے
ای خوشا اسرار مردانِ خدا — حبذا انوار مردان خدا
الغرض در خدمت مردان چنین — گر رسائے یابی ای از اہل دین
خویش را تسلیم کن تسلیم شو — در میان خود را مبین اے راہرو
خویشتن را در میان ہرگز مکیار — مردۂ در دست غسالے شمار
نیست قول و فعل ایشان ناصواب — تو ز نافہمے مکن ہرگز عتاب
تو ندانے حکمت افعالِ شان — تو ندانے غایت اعمال شان
گر روے بر راہ ایشان ہوشیار — عاقبت یابی خبر از سرِ کار

حکایت

طالبے شد در تلاشِ کیمیا — پیش شیخے مقتدائے رہنما
شیخ گفت اورا کہ ترکِ فرض کن — آن جوان پیچید بر خود زین سخن
گفت من خواہم ز تو راز و نیاز — تو ہمے گوئے مرا ترکِ نماز
نزد تو بہر ہدایت آمدم — نے پئے ذل و غوایت آمدم
گفت شیخش کای طلبگارِ خدا — من ہدایت میکنم راہے ترا
گر کنے کارے بحسب امر ما — خود بہ بینے آنچہ بینے ما جزا
این نوید وصل چون طالب شنید — گفت کاے در عہد ما چون بایزید
بہر ترک فرض معذورم بدار — حسب حالم دیگری فرمای کار
گفت گر از تو نیاید اینچنین — ترک سنت پیش آرای مرد دین
عاشق بید ین بطمع وصلِ یار — ترک سنت کرد با صد ننگ و عار
مصطفے را دید طاب شب بخواب — گفت با وے آن شہِ عالیجناب

تا نیاتسلیم مے باید ترا
گر ز شان تعلیم مے باید ترا

ہر چہ فرمایند سازی بیجواب
گو کہ پنداری بظاہر ناصواب

تو ز راہ عشق ہستے بیخبر
نی شناسے نفع نے دانے ضرر

سالکان آگاہ اند از رسم و راہ
تو ندانے وضع بزم پادشاہ

راہبر دورو ہزار آفت درو
رہزنان در پے چنین غافل مرو

نے بلد ہر گز کسے راہے ندید
زینہار اے راہرو نتوان رسید

زین سبب فرمود آن ہادی رہ
ہست شیطان شیخ من لا شیخ لہ

ہر کہ نشناسد امام زمان خویش
ضائع اند ر کفر ساز و جان خویش

زین خبر ہر کس کہ او را آگہیست
شیخ اند ر قوم خود ہمچو نبیست

می شناسد قدر شیخ آن مہتدی
کو نداند بر عجب و بر غوے

شیخ را حق خواند اولی الامرای فلان
از اطیعوا واجب آمد حکم آن

قومے این آیت بطمع آش و نان
خواند اند ر شان شاہان جہان

شاہ گر فاسق بود و ر ظالم ست
بیعت او بر مسلمان لازم ست

و این گروہ باشکوہ صوفیان
شیخ را گویند ذو الامرای فلان

شیخ باشد نائب پروردگار
وارث جاے نبے نامدار

نیست شیخ اینجا بمعنی ضعیف
سال خوردہ کہنہ و پیر و نحیف

نیست شیخ آن کس کہ دارد صد مرید
در جہانش قصہ و شہرت مزید

ما بگوییم معنے شیخے کہ چیست
ای برادر شیخ نیکے ہم یمیست

آنکہ سالک را دہد از خود فنا
باز بخشد از بقای حق بقا

نے حیات و موت عرفی ایچنان
این حیات و موت را ازوی بدان

نی حیاتست این حیات بی ثبات
نیست حاصل سالکان را زین حیات

زان شکستم کشتی آن را بفور — کو رهد از دست شاهِ اهل جور
بادشاهِ ظالم آید از عقب — کشتیِ مردم بگیرد از غضب
چون به بیند کشتیِ معیوب را — رو بسوی او نیارد با دشا
آن غلام ابواه کانا مومنین — و هو کان بمیل نحو الاسفلین
عن طریقٍ ستوینیهما — شرکه باسد یسرے فیهما
کشتمش از بهر احیای ولے — قتله کان الحیوة المعنوی
وان جداری کش بنا کردیم ما — با تو گویم راز او ای ذو الهدا
از برائے دو غلامان یتیم — زیر او گنجیست مدفون ای کریم
چونکه آن دیوار افتادی ز پای — گنج ایشان را کسے بردی نجای
من بامرِ خود نکردم هیچ کار — بوده ام مامور از پروردگار
کار او بر حکمت ست ای پارسا — کار او نے مصلحت نبود روا
باز گفت آیا چه در دل داشتے — قدرِ علم خویشتن پنداشتے
علمِ جمله انبیا و اولیا — قطره من بحر علم الکبریا
بندگانند آن کریم پاک را — کز تو باشد علم ایشان را بسا
پرده چون بر چشم زین رازت نماند — بعد ازین بر علم خود نازت نماند
باز گفته با تو میگویم دو پند — یاد گیرش تا که گردد سود مند
خلق خوش کن تا نه بینی عز و جاه — هم بدنیا از کسے حاجت مخواه
تا قبول خلق یابے ای سدید — این بگفت و شد ز چشمش ناپدید

مقوله

چونکه موسیٰ این شنود آواز خیز — ما دو تو اینجا چه باشیم ای عزیز
پس ادب را پیش گیر ای اهل دین — بعد ازان در صحبت مردان نشین

گفت موسیٰ با تو باشم ای اخی | گفت میدانم که لن تصبر معی
گر شوی همراه من ای مهربان | انچه بینی تو نه پرسی سر آن
انت لا تسئلن حتی اخبر | قال ای انشاء رنی اصبر
پس روان گشتند بر آب آن دو یار | هر دو میرفتند بهم لیل و نهار
ناگهان دیدند یک کشتی ز دور | کرد از سرعت خضر بر وی مرور
تخته از وی کشید و برشکست | آنزمان بگزید موسیٰ پشت دست
گفت کز بهر بلا کے این گروه | این چه حرکت کرده ای باشکوه
قال انی قلت لن تصبر معی | قال لا تاخذ نسیانی اخی
پیشتر رفتند و دیدند یک غلام | کشت اورا هم خضر بر وی سلام
گفت موسیٰ کای صفی بارگاه | تو چرا کشتی غلام بی گناه
گفت گفتیمت که تو بر کار من | صبر نتوانی نمود ای یار من
گفت موسیٰ من خطا کردم خطا | باز اگر پرسم مرا سازی جدا
پس فرو رفتند مردان خدا | گر نه گشته بدیهی از قرا
بود دیوار و در و بس کهنه | یک طرف خم گشته و پر رخنه
دست خود مالید بر وی چون خضر | گشت دیوار استوار و مستقر
دید موسی چون چنین گفت ای خضر | اجر کردی گر مقرر پیشتر
سیر میگشتی ز جوع لایطاق | گفت ای موسی شنو هذا فراق
دست زد موسیٰ بدامان خضر | گفت وه از حکمت کارم خبر
میکنی از صحبتم ما را جدا | آخر از راز خودم کن آشنا
گفت این گنجینه را ز اله | من نکردم کشتے اورا تباه
در شکستن بود چون اصلاح او | این تباهی را بدان افلاح او

وان رفیقش یوشع والا صفات — هم وضو میکرد در ماء الحیات
باز چون یوشع بدان صحرا رسید — از تن او قطره بر ماهی چکید
گشت ماهی زنده و از سنگ رست — رفت اندر آب و از هجران برست
حاقبت آنجا چو باز آمد کلیم — قصهٔ ماهی بگفت او را ندیم
سهو شد از خاطرش این داستان — بعد ازان گشتند آن هر دو روان
روز دیگر موسے عمران چون — شد گرسنه خواست ازین آن پخته نون
پس بیاد آورد پیشین داستان — گفت با وی قصهٔ وی آن زمان
گشت موسی چون خبر از راز وی — گفت آنجا بود مطلب ای فتے
بیگمان چون نون عدم آن بوده است — این فراموشی شیطان بوده است
باز گردیدند آن والا صفات — بر سر آن چشمهٔ آب حیات
دید گردابے دران آب روان — خویش را انداخت موسیٰ اندران
شد کلیم الله دران چشمه غریق — پس فرو رفت اندران آب عمیق
چون دران حالت دو دیده کرد وا — گنبدی دیده معلق در هوا
واندران گنبد خضر اندر نماز — در خضوع و در خشوع و در نیاز
گشت فارغ چون خضر بعد از سلام — کرد با موسے بخلق خوش کلام
همدران حالت چو مرغی در رسید — قطرهٔ آبے ازان دریا چشید
گفت با موسیٰ خضر کای مجتبا — پیش علم حق چه باشد علم ما
علم تو و علم من ای اهل دین — بلکه علم اولین و آخرین
نسبت دریای علم آن وحید — کمتر از آبے که این طائر کشید
علم باشد علم آن رب الجلیل — ما همه از علم او بینا قلیل
علم ما یک قطره زان دریای علم — گر شوم مغرور بروی وای علم

مرد نادان می نفہمد حالِ خویش | دیگرے را مے کند از طعن ریش
بیخبر از خویش چون کور و کران | چشم او دائم بعیبِ دیگران
ہر کہ عیبِ خویشتن را دید و بس | او نگیرد خردہ بر ہیچکس
او نبردارد بجز نفع از کسے | پند بر گیرد ز ہر خار و خسے
او نشیند در میانِ این گروہ | گر بود کاہے شود آخر چو کوہ
ای کہ میداری بتصدیق و یقین | آرزوے صحبتِ مردانِ گزین
ناگزیرہ باید اخر چند چیز | با تو گویم یاد گیرش ای عزیز
اولاً باید کہ بر افعالِ شان | پیشِ ناری اعتراضی ای جوان
تا نگویند این گروہ با نیاز | الفراق ای ناسزای حرف راز

حکایت

آن شنیدستی کہ موسےٰ کلیم | قال الیوم لیس قط مثلی علیم
از جنابِ کبریا آمد عتاب | شد برای سرِ موسیٰ را خطاب
وحی آمد کای کلیمِ پاک روے | عالمے از خویش کامل تر بجوے
عالمانند از تو کامل تر بسا | انتہای قدرتم نبود روا
رو بسوی مجمع البحرین زود | صخرہ بینی کنارِ آبِ رود
چون رسی آنجا تو وضو سازی وضو | زندہ گردد ماہیے بریانِ تو
تو نشان یابے در آنجا از کسے | کوست از تو عالم و دانا بسے
موسےٰ عمران چو شد اندر طریق | گشت یوشع ہمرہ و یار و رفیق
عاقبت طے کرد آن راہ مدید | بر کنارِ مجمع البحرین رسید
با کبابِ ماہیے آنجا یار را | گفت بنشین آن کلیمِ کبریا
رفت زانجا دور خود بہرِ وضو | شست آنجا دست و پای خویش رو

بیم او از دل برد خوف کسان | هم امید او رجای دیگران
آن ز بیم جمله آزادت کند | وین ز غمهای جهان شادت کند
بیگمان العاشقون الصادقون | لایخافون ولا هم یحزنون

حکایت

ای که میخواهی شد از مردان دین | تا توانی صحبت مردان گزین
صحبت مردان گزین و مرد شو | زیر پای پاک ایشان گرد شو
بو که از سر خفی یابی اثر | صحبت ایشان نماید با خبر
صحبت ایشان چو ایشان میکند | عام را از خیل خاصان میکند
کار عالم مبنی بر صحبت ست | هر چه میخواهی همه در صحبت ست
نار شد هیزم چو در نارا وفتاد | باد شد آتش چو در مقرون باد
هر خس و خارے که در دریا شود | دیده باشے عاقبت دریا بود
دانه چون ریزند مردم در مغاک | دارد آنجا اشتباهی آب و خاک
چون بمد خویش سوی خود کشد | در زمانے باز عین خود کند
چون که مطبوعش بکام او فتاد | مجمل خود را بدو تفصیل داد
جسم نامے همچنین حیوان شود | باز حیوان عاقبت انسان شود
این همه از صحبت ستای پر خرد | هوش باید کو بمطلب ره برد
قدر صحبت را چه داند آن کسے | کو گزیند صحبت ناوان بسے
روز و شب گردد بصد مکر و حیل | نسخهٔ سالوس در زیر بغل
گر دمے آید بمجلس وصوفیان | برکت ایشان چه جوید ایجوان
گر مریضے شد برنج مبتلا | خورد از دست طبیبی یک دوا
در پس او خورد اشیای مضر | ماند بد پرهیزی او مستمر
باز اگر جوید اثر آن بوالفضول | پیش دانا ابله است و از جهول

ای خوشا اوقات مردان خدا — روی شان انور بنور کبریا
نیستم مردم چو چندین بد رگم — چون سگم من بلکہ کمتر از سگم
چون بگوش زاہد آوازش رسید — سرخ شد از غصہ و بر خود تنید
گفت ای بد کار و زشت و روسیاہ — بدتری از خوک و سگ بی اشتباہ
با چنین فعلے کہ کردے دائما — آرزو داری رخ چون روی ما
روی ما وار دفروغ آفتاب — بلکہ خور ہم وار و از ما پیچ و تاب
قابل دیدن نباشد روی تو — چون منے ہرگز نہ بیند سوی تو
بود زاہد در خروش و گفتگوے — وحی آمد بر مسیح پاک روے
رحم کردم من بحال آن فجور — دادمش از نور پاک خویش نور
جای او کردم بہ فردوس و عدن — کردمش انعام خم و ہم لبن
گو نکرد او ہیچ گہ فعلے درست — گریۂ او نامۂ اعمال شست
واینکہ نیکے کرد بی عد و شمار — جاے او کردیم در دار البوار
حبط کرد اعمال او را کبر او — کبر نورش کرد آخر زشت رو
کبر نبود لائق این بارگاہ — اہل کبر اینجا بود خوار و تباہ

مقولہ

ای برادر اندرین رہ ہوش دار — دائم اندر خوف باش ای ہوشیار
ہر کرا ایمانست خوفش بی شکیست — نیست مومن آنکہ او را خوف نیست
ہست ایمان بین خوف و الرجا — گوش دار این وعظ ختم الانبیا
خوف اندر عشق باشد فرض عین — داشت خوف آن بادشاہ عالمین
عشق کہ بیخوف باشد ای فلان — عشق نبود بازی طفلان بدان
در ولت گر عشق حق آمد پدید — باشدت صد گونہ بیم و ہم امید

شد برو آشفتہ و از ہوش شد — از شرابِ عشق او مدہوش شد
داد پیغام نکاحش آن لعین — زن بکابین خواست فرق شاہِ دین
چون دل و دین دختر رفتہ ز دست — بر قتال شہ میان جان ببست
آمد اندر لشکرِ شہ خدا — کرد حیدر را شہید آن بیحیا
در اطاعت رفتہ بود و شد بلغے — بود اندر فکرِ خیر و شد شقے
شد ز راہِ کعبہ اندر سومنات — در مذاقش گشت سم طعم نبات

مقولہ

چون ندارے تو ز مستقبل خبر — غرۂ ماضے مشو ای بد گہر
تو ندانے ختم کار خود کہ چیست — غرہ بر حالے شدن پیرایہ چیست
نیست جائز مر مسلمان را کہ او — خویش را از کافری داند نکو
محتمل کو عاقبت مسلم بود — وین مسلمان کافری مرتد شود
ختمِ کارِ کس چو معلوم تو نیست — تو چہ دانے فاسقے یا کاملیست
چونکہ فہمیدی تو این حرف بخوان — خویش را نیک و کسے را بد مدان

حکایت

رفت عیسیٰ پیش مردی زاہدے — شد ملاقے عارفے با عابدے
روی این تابان بنور عشق و علم — روی آن روشن بنور زہد و حلم
دید بر روے فاسقے ناگہ ز دور — مجمع البحرین نورٌ فوق نور
شد خجل از فعلِ زشتِ خویشتن — گشت گریان و حزین و نالہ زن
کای دریغا وقت خود کردم خراب — رفت عمرم با دف و چنگ و رباب
با مے و مینا و مطرب ساختم — عمر در فسق و فجوری باختم
شد متاعِ عمر من کلی تباہ — روی من چون نامۂ من شد سیاہ

حکایت

بهر سرقه یک شبی دزدلئیم — رفت اندر خانهٔ غوث کریم
جست اندر خانه و چیزی نیافت — شد خجل سنے ہیچ زانجا رو بتافت
چون تہی دست از در او باز گشت — شیخ عالم مطلع زین را ز گشت
شد برون از خانه و آواز کرد — گفت اورا اے برادر باز گرد
حیف تو آئے بطمع مال و زر — وز درِ من باز گردی سنے اثر
گر ندارم ہیچ مال دنیوے — ہر چہ میدارم بگیرش ای اخے
دید سویش از نگاہِ لطفِ خاص — گشت سارق عارف خاص الخواص
آن لئیم از زشتی خود شد کریم — از رہِ دوزخ بشد سوی نعیم

مقولہ

رفت راہ ہند و آمد در عرب — کرد کار غم پدید آمد طرب

حکایت

ابنِ ملجم بود پیش مرتضےٰ — خدمتش میکرد در روز و شبا
بود باوی در جہادِ نہروان — بر قدومِ شاہِ دین بد جان فشان
از گروہِ غازیانِ دین بود — در شمار صاحبان دین بود
چون فراغت یافت حیدر از غزا — گفت با یاران کہ کس ہست از شما
کو رساند تا بکوفہ این خبر — کہ در ینجا یافتم فتح و ظفر
ابن ملجم گفت لبیک ای امام — ہر چہ فرمائی برآنم من غلام
من رسانم تا بکوفہ این نوا — شاد سازم جان ہر پیر و فتا
الغرض در کوفہ رفت و زد صلا — فتح کرد حیدر بعون اللہ غزا
گو بگو میداد این بانگ ظفر — بر زنے افتاد ناگاہش نظر

بود قاضی دردمند و عشق کیش | داشت در سینہ دمے از عشق ریش
روبسوی حاضران آورد و گفت | نغز حرفے گوہری گوئی کہ سفت
ایہا الحضار کس ہست از شما | کو نشد در عشق گاہی مبتلا
سر فرو بردند جملہ مردمان | ناگہان برخاست مردی نے انیان
گفت من ہرگز ندانم عشق چیست | پیش من این عشق لفظے مہملیست
گفت قاضی مرد خر گم کردہ را | خر ہمین بی عشق باشد ای فتا

مقولہ

خر بود آنکس کہ او را عشق نیست | ہست خر اندر لباس آدمیست
آدمیت نیست روی ارجمند | آدمیت نیست بالای بلند
آدمیت گر بدے روی چو ماہ | با وجود مہر او کے گشت شاہ
ور بدی آن روز پشت دست و پا | دیو بودے مر خلافت را سزا
آدمے آنست کو عاشق بود | در جنون عاشقے فائق بود
گشت آدم مجتبیٰ در عشق حق | بر ہمہ پیشینیان بردہ سبق
این امانت را چو او برداشت زود | از میان گوے خلافت در ربود
کرد حق فیض امانت بر سما | پس ابا کردند زان آن جملہا
چون ابا زین بار کردہ آسمان | جملہ ترسیدند زین بار گران
آدمے برداشت او را عاجلا | انہ کان ظلوماً جاہلا
کرد کار جہل شد عین علوم | شد بنور عشق انور این ظلوم
ہر کسے را عشق چون سازد مدد | در حق او نیک گردد کار بد
چون مبادا بخت گردد از کسے | بد شود در حق او خیر بسے
آن یکے را سیئہ گردد حسن | وان دگر را عیش میگردد محن

INDIAN INSTITUTE OXFORD

ای برادر گر تو ہستے مردِ راہ — عشق خواہ و عشق خواہ و عشق خواہ
عشق باشد عین ذاتِ کبریا — عشق باشد خالق ارض و سما
عشق ہر معدوم را بخشد وجود — عشق آرد گنج مخفی در شہود
عشق باشد بیگمان بادِ بہار — اوست خود مشاطۂ روی نگار
عشق باشد نورِ پاک احمدی — عشق می بخشد حیاتِ سرمدی
عشق باشد مایۂ ایمانِ من — عشق باشد جانِ جانِ جانِ من
عشق باشد تاجِ فرقِ انبیا — عشق باشد نورِ چشمِ اولیا
عشق موسیٰ را نمود آتش ز دور — بردِ آخر بر بساطِ کوہِ طور
عشق ابراہیم را در نار کرد — عشق بر وی نار را گلزار کرد
عشق یوسف را بچاہے افگند — یونس در بطنِ ماہے افگند
بردِ عیسےٰ را بچارم آسمان — مصطفےٰ را برد او بر لامکان
مرتضےٰ را برد عشق اندر حنین — کربلا را دید بہر او حسین
وان امامِ مجتبےٰ عالے گہر — زہر خورد از چاشنیش چون شکر
مردہ باشد آنکہ او بی عشق زیست — نیست مردم ہر کہ او را عشق نیست
داستان خوش بیاد آمد مرا — خود ز یادش وقت شاد آمد مرا

حکایت

بود مردی را خرے یار و رفیق — در سفر یار و مصاحب در طریق
ناگہان گم گشت خر از دستِ او — مرد شد اندر تلاش و جستجو
جستجو ہا کرد لیکن خر نیافت — عاقبت در خانۂ قاضی شتافت
راند با قاضے ز حالِ خود سخن — گفت اندر شہر خود اعلام کن
تا مگر پیدا شود گم گشتہ ام — در فراقش سخت زار و خستہ ام

گفتمش آری بنا اهلان چنین ست ... نی با اهلان فاذکروا حکم مبین ست
فاذکرونی را جزا شد اذکروا ... کیف ماند کورهٔ لا تذکروا
کیف لسکت عن احادیث الجلیل ... انه خیر الندا وی للعلیل
ذکر او باشد دوای درد دل ... شمع جان گشت از فروغش مشتعل
گرچه افتا کفر باشد بالیقین ... هست جائز از پئے تلقین دین
هر که اندر کوی وحدت راه یافت ... باز نتوان سوی کثرت روی تافت
لیک بهر بردن مرد دگر ... هست جائز بلکه واجب بیخطر
چشم بر وجه اله شد چوروا ... نیست جائز آنکه بیند ماسوا
لیک از بهر هدایت جائز ست ... دیگری را تا کند زین باده مست
این مفارق بر قریب ست و نه دور ... این رجوع اوست حکم در حضور
گر نیابد مرد غرق بحر حال ... برکنار گفتن قیل و مقال
کس چگونه ره برد در کوی دوست ... عاشق حق چون به بیند روی دوست
حیله را بگذار حال نغز گو ... پوست را بر کن حدیث مغز گو
گر کنے تحقیق تو این کفر چیست ... هست اسلام حقیقی کفر نیست
غفلت حیرت نباشد غفلتی ... فهم عام اینجا فتد در حیرتی
مرد عاقل هست دور از یار دور ... صاحب حیرت بود اندر حضور
گو بصورت غفلت و حیرت یکیست ... لیک در معنی تناسب هیچ نیست
چشم عاقل مشتغل با این و آن ... چشم حیران محو روی دلستان
از زبان مصطفی ای پاک رو ... رب زدنی حیرتا فیک تنو
منتهای ذکر و فکر این حیرتست ... پیش من از گفت گو هم عزتست

داستان

حال محکی عنه قالش قصه است | قال بی حال ای برادر هیچ نیست
قال بهر حال باشد بد رقه | بعد حال آن محض کفر و زندقه
کن بیان بهر خدا سرّ خدا | لب گشا از نکتهٔ پیر علا
قل لنا با قال از قال العلا | ما سمعت از سمعت قل لنا
گفت ای ستانِ سرّ ولربا | بالعلا ما قال از قال العلا
گفتم ای قربان افشای تو من | تو بگفتی چون بگفتی این سخن
باسمعنا از سمعنا الکلام | ماحصلنا از حصلنا المرام
چونکه حاصل گشت مطلب آه آه | حاصل و محصول شد هر دو تباه
مدعا و رمد عا بگذاشتم | رافع مطلب چه مطلب داشتم
چون طلب با مدعا پیوسته شد | هم طلب هم مدعا هم خسته شد
چون بگوشم خورد حرف بانگ لا | نه طلب ماند و نه من نے مدعا
چون طلب با طالب و مطلوب کاست | شد حدیث فقر لا یحتاج راست
گفتگو با جستجو ها شد تلف | لن یقول احد اصلا من عرف
این مقام شکر هست و ذکر نیست | این مقام محو هست و فکر نیست
هست ذکر و فکر بین الاثنتین | ذکر و فکر اینجا نماید کفر عین
کفر شد اسلام و شد اسلام کفر | کفر شد آغاز و هم انجام کفر
کفر آغاز ست کفر کافران | کفر انجام ست ایمان مهان
زین سبب خواندست مردود و ملعون | اولیاء الحدون الکافرون
ای خوشا کفری که ایمان بهر اوست | اوست همچون جان و ایمان همچو پوست
وی زهی ایمان که کفرش در نهان | کارفرمای ست چون در جسم جان
مصطفی افشای سر را کفر خواند | زهرهٔ این گفتگو کس را نماند

صافیا بکشا لبِ گوہر فشان — داستان بی بیان را کن بیان
قصۂ آن بی نشان را سر بکن — نکتۂ از گفتگو دفتر بکن
یک حدیث از عارض آن ماہ گو — حرفکے زان چہرۂ دلخواہ گو
مے بیار اے لعل جانان نوش کن — رخصت تقوی و عقل و ہوش کن
از قدِ آن نازنین گو یک سخن — ہم بیار و زلف او آہے بزن
خامشی چون طبلۂ عطار چند — ہیچو قانون زن نوای ورد مند
ہر چہ از پیر علا بشنیدۂ — انچہ از چشم بصیرت دیدۂ
نکتۂ آن راز گوای رازدان — داستان بی نشان را دہ نشان
کن خروش عندلیبان بہار — جان مردم در خروش و جوش آر
دفتر وہم و گمان بر ہم بزن — از لسان الصدق گو سر لدن
گفت با جان ست راز آن ہمام — من حقوق اسر کتمان الکلام
للخبر افشار سرّ لا یلیق — انہ رمز بیانہ لا یطیق
فی الحدیث المختفی ناوا القول — منہ قد کل اللسان ماذا القبول
طاقت گویائے من شد بباد — رفت طرز شاعری ما را ز یاد
آن قدِ موزون بچشم کر وجا — گشت ناموزون و موزون بکصدا
حال من با شاعری در جنگ شد — قافیہ بر شاعریم تنگ شد
من کجا و قوتِ گفتار کو — شد ز بانم لال و گنگ از گفتگو
گفتگو چون پوست باشد ای فلان — حال بالتحقیق باشد مغز آن
پوست را کندیم حالا مغز ماند — رفت از من قول و حال نغز ماند
چند باشی طالب این قیل و قال — حال را در یاب و شو جویای حال
حال باشد اصل کار و مدعا — حال ناید در بیانم ای فتا

زاغ گفت ای زشت روی و بدگلو — کی سزای صحبتم باشد چو تو
بهر من بایست زاغے ہمچو من — خوش کلام و خوش بیان و خوش سخن
بهر تو بایست طوطے ہمسپجو تو — زشت روی و زشت گوئی زشت خو
یاد آن روزے که اندر بوستان — بمخر امیدیم ما با دوستان
وای این ساعت که با این بدزبان — در قفس افتاده ام از آشیان
زاغ را اگر گفت طوطی زشت و خوار — زاغ ہم بد گفت اورا بیشمار
پیش طوطے زاغ باشد بدگلو — زاغ داند خویش را بهتر ازو
ہر کسے در ظن خود فرد ست و طاق — بانگ لا مثلے زند با لاتفاق
ہر کسے طاقست اندر فن خویش — یکہ عصرست اندر ظن خویش
ہر کرا بینی بکوئے با یقین — لیس شیئ مثله فی العالمین
گر به بینی قطره را ایجان من — نیست ہرگز کم ز بحر موجزن
با بزرگے کوه در خُرد یست کاه — در حقیقت لیک یکذات اند آه
با تفاوتهای شان شاه و گدا — ہر دو میناز ند بر فقر و غنا
شاه مست از باده جاه و جلال — شد گدا خرسند از نان سوال
از شراب علم عالم سرگران — وز جهالت گشت جاہل شاد ملن
کس بمال و جاه و زر نازد بسی — کس باسپ و گاو خر نازد بسی
کس به بیمانی خود گشت شاد — داد ملک و مال خود را خود بباد
کس بذکر یار کس در فکر نان — از خیال مطلب خود کامران
گر ترا چشم بصیرت وا کنند — بو العجب چیزی تماشا ہا کنند
چشم بکشا و لب از گفتار بند — این تماشا ہا به بینی چند چند

داستان

کین جنونِ من فزاوان تر شود | در دلِ اغیار ون در دآن دلبر شود
شورِ لیلے در سرم باشد دوام | عشقِ او غمخوارِ ما باشد مدام
با غمِ او اُنس گیرد جانِ من | دردِ آن دلبر بود درمانِ من
صبح چون خیزند مردم کلمہ خوان | نامِ لیلا یم بود وردِ زبان
بگسلد پیوندِ ما از اقربا | بعد ازین ما و غمِ لیلای ما

مقولہ

خواند از عاقل بدانش رہنمون | در دلِ مجنون بود ذوقِ جنون
عاقلان را وحشت از دیوانگیست | عاشقان را نفرت از فرزانگیست
کس بدانش خوشتر و کس با جنون | کُلٌّ حِزْبٍ بِمَا لَدَیْهِمْ یَفْرَحُوْن

حکایت

طوطیے باز اغ شد اندر قفس | یکدگر گشتند آنجا ہمنفس
طوطیِ شیرین دہان و نیک رنگ | شد بجان از قاؤ قاؤ زاغ تنگ
زاغ ہم از صحبت ناجنسِ خویش | شد ملول و دل حزین و سینہ ریش
گفت طوطی این چہ آوازِ بدست | کاتش وحشت بجانِ من زدست
انکر الاصوات کو صوتِ خرست | لیک صوتِ زاغ ازوی بدتر ست
من ندیدم اینچنین کس ہیچگاہ | کز قدم تا سر بود جملہ سیاہ
یا غراب البین اسکت اسکتی | یا کریہ الصوت اِصمت اِصمتی
کاش بودی ای فلان کل اللسان | یا کہ من می بودم از خیلِ کران
گر زبانت داد حق ای بدنوا | پس چرا گوشے عطا کردہ مرا
من نیم دلتنگ ہرگز از قفس | تنگ شد در سینہ زین صحبت نفس
بر سرِ من این چہ نازل شد بلا | لیت متنا او ذبحنا قبلہا

عاقلان فرسنگہا ازوی رمند — عاشقان او را بجان ارزان خرند

قیس مجنون چون ہوا سودا بدید — حکایت — ساخت با حیوان و از انسان رمید

در دلش وحشت پدید آمد ز انس — کرد بس با آہوان دشت اُنس

زانکہ آنجا یافت از جانان نشان — ہمچو لیلے بود چشم آہوان

با غم آن دلستان چون یار شد — از ہمہ یاران خود اغیار شد

شد پدر از دور بے او در دناک — کرد چون دامان مجنون جیب چاک

در تلاش او بسوے بنجد رفت — در فغان ہائی ہوئی وجد رفت

جستہ جستہ یافت اندر بادیہ — در مغاک کوہ کردہ ز اویہ

چون نظر افتاد بر نور بصر — بر کشید از سینہ آہے پر اثر

گفت من گشتم پی تو جان خراب — تو شدی اندر پی جانان خراب

آتشی در جان خود افروختے — جان این پیر کہن را سوختے

ای متاع حاصل عمرم تمام — چند سوزم در غم تو صبح و شام

حسرتا کے داشتم من این گمان — کز تو گردم خوار ای آرام جان

چند گویم این سخن جانِ پدر — در دل تو چون نے یابم اثر

ای فدای جان صد ہمچو منے — اندکے بامن قدم رنجہ کنے

اینقدر امید دارم از تو آہ — بود آخر آشنایت ہیچگاہ

ہست درویشی ز بس عالیجناب — بیگمان باشد دعایش مستجاب

پیش او ای نور چشم من روم — بہر دفع این جنون عرضہ کنم

از پدر بشنید چون آندل کباب — کہ دعاے آن فقیر ست مستجاب

شد روانہ با پدر در پیش او — گفت با او راز جانِ خویش او

خواست از وی آن حزینِ دلفگار — مر دعاے از دیاد شوقِ یار

کین چہ قوم ابلہانند این کسان | سنگ را دانند خلاقِ جہان
طرفہ حق ست این کہ لم یخلق ذباب | بل متاعش را مگس کردہ خراب
آنکہ دفع شر خود را از مگس | نے تواند کے تواند خیر کس
ابلہان را اینچنین باشد الٰہ | طالب و مطلوب ہر دو شد تباہ

مقولہ

ای عزیزان خویشتن را بنگرید | چند استدلال حق پیدا کنید
ناید این اثبات واجب ہیچکار | این نہ اسلام ست ہرگز گوش دار
خویش را در باز اندر جستجو | ورنہ ناید کار ہرگز گفتگو
گفتگو اینجا نیرزد یک خسی | این سخن جانان بسے گفتم بسی

حکایت

یا علاؤ الدین عالیجاہ ما | شمع رویت کرد روشن راہ ما
ای رخ تو آفتاب دین فروز | از شعاعِ او شبِ ما گشت روز
دیدن روی تو ما را صد نعیم | عشق تو آمد صراط المستقیم
گر نبودے عشق تو ہمدرد ما | ماند محزون جان غم پرورد ما
گر نکردے مہر تو جا در دلم | بود این دل خانۂ رنج و الم
رنج تن را میدہد دارو طبیب | رنج دل را میبرد وصل حبیب
وصل جانان دارو درد دلست | عاشقان را این متاعِ صلت
حاصل ارباب دنیا کاو و خر | حاصل عاشق بروی حق نظر
او نداند کین نہ بی سامانیست | این نداند کو پر از نادانیست
پیش دانا گرچہ نادان ابلہیست | پیش نادان نیز دانش ہیچ نیست
عشق را داند طبیبان از مرض | عاشقان را ہست دارِ مرض

ورنہ این معنی بظاہر دور بود | جانِ مایان را ازیں محظور بود
باز پرسید از طبیب خود بگو | گفت عزرائیل و ہم اتباع او
گفت دانم من کہ استاد ست آن | بارک اللہ للطبیب آنچنان
ہر علیلی را کہ کرد ست او دوا | دیدہ ام من زود میگردد شفا
باز جست از خورد نے او خبر | گفت ہر دم میخورم خون جگر
گفت باد انوش جانت این غذا | این غذایت ہم غذا و ہم دوا

مقولہ

گفت گوی مرد ناداں گوش دار | ای برادر کن تفکر ہوش دار
چند باشے در خیال خویش غرق | اندکے در حق و باطل کن تو فرق
تا بتو روشن شود این راہ راست | بیہدہ تا چند گردی چپ و راست
فطرتِ اسلام حقت دادہ است | لیک در دل وسوسہ افتادہ است
گرد ز نام خویش بسیاری بدل | از خیال خویش خود گردی خجل

حکایت

کافران بودند در عہد رسول | بت پرستے شیوہ کردہ آن جہول
بت ز دست خویشتن میساختند | سر بپایش باز می انداختند
اعتقاد و بندگیش داشتند | بندۂ خود را خدا پنداشتند
بہر او بردند ہدیہ کافران | بر لب او شہد چسپانند شان
چون مگس شہد لبش را نوش کرد | غارت نعمت ازان بیہوش کرد
کامران رفتند و گفتند کردگار | شہد ما را خورد و دیدم آشکار
احمقان را اینچنین شد اعتقاد | فطرت اصلی شان ہم شد بباد
وے آمد از جناب کبریا | بر رسولِ پاکِ خیر الانبیا

مقولہ

ای برادر حرف فہمان کمتر اند — تا کنند او را عیادت از الم
مدح را گویند ذم این ابلہان — مدح و ذم یکسان نماید پیش شان
از قیاس خویش بر خود می تنند — با خدا و مصطفے نسبت کنند

حکایت

پیش رنجوری بشد مرد اصم — تا کند او را عیادت از الم
در دل خود گفت کہ چون من کرم — گفتگوی او چگونہ بشنوم
پس ہمین جا میتوان کردن خیال — تا بدینگونہ نکنم با او مقال
چون بہ پیش او روم بعد از سلام — پرسمش از عافیت خیر الکلام
او بگوید شکر حق مستعان — اندکے تخفیف دارم ای جوان
من بگویم حق مزید آنرا کند — حال تو این در ترقی رو نہد
باز پرسم از طبیب او نشان — در جواب من بگوید کہ فلان
من بگویم کہ طبیبت خوشتر ست — دست او خیر و مبارک بہتر ست
در دوای ہر چہ داد ست آن طبیب — زود بنماید شفای آن حبیب
باز پرسم از غذای او باو — در جوابش او بگوید آش جو
من بگویم نوش جان باد این غذا — این چہ نیکو ہم غذا و ہم دوا
رفت چون القصہ آن مرد فضول — نزد آن بیمار رنجور و ملول
کرد با وے گفتگو بر حسب ظن — اولا بالخیر پرسیدش سخن
در جوابش گفت خیریت کجا — در ترقی ہست مرض لا دوا
مرد کرد انست کز تخفیف گفت — در جوابش ذکر شکر و حمد سفت
شکر بیحد مر خدای پاک را — کو چنین نعمت ترا کرد عطا

گشت فانی یعنی از ہستی شتافت | گشت باقی ای وصال دوست یافت
قرب بردو قسم آمد اے فلان | قرب فرض و قرب نفل اینک بدان
چونکہ شنوی تو سخن از سمع یار | جملہ را بینی ز چشم آن نگار
قرب نفل انگہ بیابی ای عزیز | بشنو اینک جست قرب فرض نیز
یار چون از گوش تو شنود صدا | بیند از چشم تو موجودات را
انگہ ای سالک بیابی قرب فرض | این معانی بر تو کردم نیک عرض
رویت حق انچہ گفتم ماسبق | تو نمانے و بماند ذات حق
فقر زین معنی چو حاصل شد ترا | بالیقین برو ند در منزل ترا
مرد عامہ کو نفہمد این کلام | نیست با انعام کارم ای ہمام

حکایت

کرد مردے پیغمبر از ذوق حال | با امام ما علاؤ الدین سوال
نیست چیزی خوبتر فقر شما | فقر ند موم رسول ست و خدا
فقر را آن سرور پیغمبران | گفت سواد الوجہ در ہر دو جہان
شیخ ما ہنگر چہ گوہر سفتہ است | در جواب او چہ نیکو گفتہ است
تو سواد الوجہ میدانی کہ چیست | ای فلان رنگ عدم خود تیرگیست
کو عدم از زنگ پاکست ای عزیز | تیرگے ای دوست نبود زنگ نیز
مہر بخشد روز انور را دراز | از برای شب نباشد تیرہ ساز
از عمان ای جان اگر داری خبر | در ولت نبود ازین معنی خطر
الغرض آن کس کہ از مردان مرد | خویشتن را در دو عالم نیست کرد
شد سواد الوجہ در ہر دو جہان | زینچنین گفت ست ختم مرسلان
ای بمدح فقر گفت ست و نہ دم | از قیاس خود مکن افزون و کم

گفتمش آرے کہ مورے ناتوان — کے کشد دریاے عمان بیگمان
لیک دریا مے برد مورِ ضعیف — فہم کن این مطلب پاک ولطیف
چونکہ مور افتاد در دریاے شور — شد جدا از یک دگر اعضاے مور
عضو او ہر گز نماند برقرار — آب گردد آب گردد گوش دار
باز اگر خواہے کہ آب مور را — برکشے از بحر کی باشد روا
نیست آنجا غیر دریا آب مور — ہست اندر موج آن دریاے شور

مقولہ

می نہ بیند ہیچکس روی خدا — لیک گردد عین ذات کبریا
این گدا اے بینوا شہ مے شود — این سخن کے باور عامہ بود
عام داند خاص را بر حسبِ خویش — شاہ را داند گدا درویش ریش
مصطفےٰ بنگر چہ دُرّی سفتہ است — فقر را دائم ہوا لد گفتہ است
فقر باشد فخر خیر المرسلین — فقر باشد مایۂ ایمان و دین
فقر باشد کیش پاکِ مرتضےٰ — فقر باشد عارفان را مقتدا
فقر مردان را رساند تا نعیم — فقر مے باشد صراط المستقیم
ای برادر فقر میدانی کہ چیست — فا و قاف ورا اشارہ سوی کیست
فا و فاقہ ہست اول منزلت — تا شود صبر و توکل حاصلت
از قناعت قاف اشارت آمدہ — وز ریاضت را کنایت آمدہ
ترین سہ حاصل میشود آخر سہ چیز — ہم فنا ہم قرب و رویت ایعزیز
نی فنا باشد فنای جسم و جان — نیست قرب حق ہمین قرب مکان
نیست رویت ہیچ دید ما و تو — این حکایت را بیان از من مشنو
این فنا کو ہست موت قبل موت — رفع این ہستیِ وہمی ہست فوت

گرد آن سلطان طلب درویش را | گفت با او راز جان خویش را
تو چسان رفتی بکوی ذوالجلال | راه او چونست ای از اہل حال
گفت آن درویش کای شاہ امم | ہمچنان رفتم کہ پیشت آمدم
خود طلب کردی تو شاہا پیش خود | ورنہ ما را این چنین زہرہ نبود
چون طلب کردی تو حالی آمدم | وندرین درگاہ عالے آمدم
ورز خود می جستمی قرب ترا | کس نمے آورد تا اینجا مرا
ہمچنین حقم بسوی خویش خواند | رفتن اینجا مر مرا مشکل نماند
ورنہ رفتن بود آنجا پر محال | من کجا و قرب ذات لایزال

مقولہ

تا کہ توفیق خدا نبود نصیر | می نماید تیرہ راہ مستنیر

رجوع بحکایت

الغرض چون یافت توفیق آن حباب | شد بساحل معتقد آنذل کباب
رفت پیش ساحل و در سجدہ شد | ہم باستدعای حل عقدہ شد
راند ساحل بر وجود او قلم | شد حباب از ہستی خود را عدم
چونکہ از ہستی خود رفت آن حباب | بالیقین گردید دریا باشتاب

مقولہ

راہ حق اینست سالک گوش دار | چون نماندی تو نماند غیر یار

حکایت

گفت مردی با من از راہ عتاب | صوفیان گویند حرف ناصواب
گو خدا را میکنم نظارہ | حق چہ بیند بندۂ بیچارہ
سور گر خواہد کہ دریا را کشد | اینچنین ممکن نباشد در خرد

حکایت

عاشق دریای عمان شد حباب — کرد عشق بحر جانش را کباب
در تلاش راستا و چپ دوید — ہر گز از دریا سراغے او ندید
بحر جویان گرچہ او ہر سو شناخت — یک نشان از بحر عمان خود نیافت

مقولہ

روے دریا کے بہ بیند قطرۂ — در دل دانا نباشد خطرۂ
پیش دانا ہست این بی اشتباہ — قطرۂ دریا نہ بیند آہ آہ
بحر کو و دیدۂ قطرہ کجا — ہر کہ گوید اینچنین نبود روا
گرچہ نادان باشد این معتقد — پیش دانا نیست ہرگز معتمد

رجوع بحکایت

عاقبت بیتاب چون شد آن حباب — وز تگاپو گشت در ہر سو خراب
شد بعون اللہ توفیقش رفیق — سنے چراغش کس نمی یابد طریق

مقولہ

تا نگردد مرد را توفیق یار — رہ نے یابد بسوے کردگار
راہ را توفیق آمد راہبر — میدہد توفیق از مرشد خبر
گر نشد توفیق یار رہروان — رہ چسان بروند پیش مرشدان
گر بمرشد رہ نمی بردند شان — پس چسان گشتند ایشان عارفان
داستان جان من بشنو ز من — تا کہ گردد بر تو ثابت این سخن

حکایت

بادشاہی بود بس عالی شکوہ — در کرم چون ابر و در تمکین چو کوہ
ناگہان اندر دلش بگذشت این — کہ چہ باشد راہ رب العالمین

من ندیدم ہیچکس را از انام — کہ دلش در بوزنہ باشد مدام
لیک چون گفتے تو حالا این سخن — کے رود این خطرہ اش از یاد من
خود نفہمودی پی دفع خیال — بلکہ کردے در دلم رجع خیال
چون تو خود بیہودہ گفتی این سخن — دفع خطرہ نیست در مقدور من

مقولہ

بود در مزے در کلام پیر خرد — عقل باید کو بمعنے رہ برد
نزد ناداں کی سخن تفہیم کرد — ورنہ او صد کیمیا تعلیم کرد
چون شوی بر خطرہ قادر ای فتا — پیش تو بارے نماید کیمیا
ابلہانہ کیمیا جوئے مدام — کیمیا این ست بشنو والسلام
ایہا السالک سفر از خویش گیر — راہ من نے نفسک در پیش گیر
یار تو در تو و تو جویاے یار — چند جوئے بیہدہ در روزگار
راہ او نے در سماء و نی زمین — راہ او در لست تو خود را ببین
خویش را جو گر تو خواہے یار را — بگسل اینجا سبحہ و دستار را
من عرف نفسہ مگر نشنودہ — در کدامے فکر غافل بودہ
آنکہ جوئے یار و گوئے بار بار — گرد خود برگرد تو بر کار وار
گرد خود برگرد چون قبلہ نما — گر ہمے خواہے تو وصل کبریا
گرد خود گشتن نہ کار اہل ست — سخت مشکل سخت مشکل اشکل ست
راہ او بودے اگر بر آسمان — سہل بودے از برای طالبان
این عجب مشکل کہ در خود چون رود — یعنی از ہستی خود بیرون رود
یار خود سالک نمی آید برون — می نیاید راہ بیچون و چگون
شو برون از خویش گفتم آشکار — راہ او اینست سالک گوش دار

عام را باشد خیال این و آن | خاص را باشد خیال دلستان
عام را ہموار تلوین خیال | خاص را بے ریب تمکین خیال
یک خیال او را چو اندر سر گرفت | از خیالاتِ ہمہ دل بر گرفت
تا نگردی مستقر تو بر خیال | کی شوے محو تماشاے جمال
ہر کسے را نیست قدر این خیال | این خیال آمد شنو راہِ وصال
بر خیال آید ترا قدرت اگر | زود در منزل رسی تو بیخطر
ہر کہ قادر بر خیالست ای فلان | ہست قادر بر ہمہ اشیا بدان

حکایت

بود مردے در تلاش کیمیا | کیمیا می جست از پیر و فتا
کیمیا مے جست مردی بوالہوس | کیمیا جو کیمیا گو بود و بس
مدتی اندر تلاشش عمر باخت | سوخت نقد عمر را او زر نساخت
چون بسی از رنج زر دلریش شد | ناگہان در خدمت درویش شد
کرد خود از کیمیا با او سوال | ہر کسے از یار خود گوید مقال
در جوابش گفت مرد پارسا | کیمیا باشد بیا موزم ترا
جملہ اجزاے ایش فلانست و فلان | ہست ترکیب اینچنین و آنچنان
لیک چون سازی ازین نوعش درست | ہست شرطی یاد گیر او را نخست
چونکہ گردد جملہ اجزا حاصلت | خطہ بوزینہ باید در دلت
چون مہوس این سخن را گوش کرد | جست از جا نالہا زد جوش کرد
گفت اگر تعلیم من منظور بود | این سخن گفتن ز دانش دور بود
من نیم غرق خیال بوزنہ | من نیم محو جمال بوزنہ
بعد سالے ہم نہ یاد آید مرا | نے مرا تنہا گو یاد آید کرا

گفت نے حق معویاؤنے علےؑ | حق لیلے بود مے گویم جلے
حق لیلے را بود نے غیر را | من ندانم کعبہ را نے دیر را
حرف عشقش چون شنید آنشاہِ دین | گفت او را بارک اللہ آفرین

مقولہ

ای برادر عشق باشد اینچنین | کہ بسوزد جملہ غیرِ نازنین
عشق باشد آتشِ سوزندہ تر | از خود و از غیر بگذارد اثر

حکایت

روزی آن سلطان امام مجتبیٰ | بود بر زانوی پاک مرتضےٰ
مرتضیٰ بر جبہہ و روی آن امام | بوسہا مے داد با لطف تمام
گفت او را قرۃ العین نبے | دوست میداری مرا تو یا ابے
گفت آری دوست میدارم ترا | یا حبیبے یا جبیب مصطفےٰ
گفت چون جای منست در قلب تو | حق چسان گنجد دران با ما بگو
در مکانے نے گنجد دو یکین | این چہ باشد یا امیر المومنین
مرتضےٰ از حرف او شد دردناک | گریہ کرد آن عاشق یزدان پاک
باز بہرِ امتحان آن پاک رو | گفت کیف الحیلہ یا ابنے بگو
گفت آن سلطان والا منزلت | کاے پدر دانیم ما را از دولت
درد و شفقتہا ترا باشد بما | در ولت عشق و محبت با خدا
عشق تو باشد بروی شاہ قدس | صرف با ذات کریمت نیست انس
حاش للہ تو و انس دیگرے | بیگمان باشے ازین الفت بری
نیست عاشق را بجز حق انس کس | در دل او انس معشوقست و بس
اولیا را جز خدا محبوب نیست | در دو عالم ہیچ شی مطلوب نیست

مشت گل را نارِ تابان میکنے | واندرین خانہ چراغان میکنے
ای رخت افروخت بزم جان و تن | شمع رویت کرد روشن انجمن
جانِ من پروانۂ شمع تو باد | چشم محو روے پُرلمع تو باد
جان و دل بہر نثار تو خوش ست | چشم و سر حقا بکارِ تو خوش ست
چشم آن باشد کہ بیند روی تو | دل ہمان کو شد مقیم کوے تو
شد دل غافل بلای جسم و جان | زندگے نے تو خراب و رائیگان
ای جہنم بارخت فردوس خ نعیم | نے رخت جنت بود نار و جحیم
نیست عاشق را ز جنت ہیچ کار | جنت او ہست رویت ای نگار
او نے ترسد ز نار و زمہریر | او نخواہد پرنیان و ہم حریر
او ندارد آرزوی عقد دُر | دل از ینہا خالیست واز تو پُر
جنت عامہ طعام ست و شراب | جنتِ خاصان وصال بیحجاب
در جہنم عامہ مار و کژدم ست | در جہنم عاشقان رویت گم ست
چشمِ عاشق محو رخسارِ کریم | او نے داند ز نار و از نعیم
زاہد از فردوس میگوید سخن | عاشق از رخسار آن شیرین دہن
گشت عاشق محو دیدارِ حبیب | او ندانند غیر رخسار حبیب
تو از و پرسے اگر از گاو و خر | او دہد از دلربای خود خبر
ہر چہ میگوید بگوید از خدا | او ندانند ماسوائے ما ورا

حکایت

قیس مجنون را امام دین حسین | سبط پیغمبر امیر الخافقین
گفت کہ با بازوِ خیبر اور را | ابن سفیان کرد کشتہ جنگہا
تو بگو زین ہر دو کس بر حق کہ بود | زین حکایت کن بما گفت و شنود

ہست آدم عین حق ای فہ القبول
لیس اصلا اتحادٌ لا حلول

ہست آدم زبدۂ این کائنات
چون شجر را زبدہ میباشد نوات

تخم چون بالد ز جو گردد شجر
بار در وی تخم می آید مگر

ثمرۂ اشجار باشد تخم آن
اصل ہم آنست ای دانا بدان

اصل باشد فرع و باشد فرع اصل
نیست اندر کیش ما وصل و نہ فصل

چون ہدایت تا نہایت در رسید
در ہدایت بار او آمد پدید

شد خلیفہ زین سبب این ہشت گل
گشت مسجود ملائک در عجل

زبدۂ ایشان کہ باشد ای فلان
احمد مختار ختم مرسلان

افضل مخلوقہا باشد بشر
افضل البشر است احمد در نگر

او بعین نقطۂ اول رسید
شاہ اندر کوشک خود آرمید

چون عروج نوبت آمد تا بدو
بیگمان گردید کامل سر بہو

الذے اسرے بہ سبحانہ
والذے اجرے بہ سبحانہ

ضارت الدوران بنور جمالہ
مومنین صلوا علیہ وآلہ

داستان

ساقیا برخیز و ساغر کن بکف
از صبوحے میشوم ورنہ تلف

جام مے در دہ مرا از من ستان
یا کشیر البر بحق میکشان

ہان کہ بنمامی کشی بنیاد کن
تشنہ را ساقی بجامی شاد کن

طاعت و تقوائے ما را دہ بباد
ایہا الساقی ادر کاسا الوداد

مطربا برخیز ساز چنگ کن
پاک از ناموس و نام و ننگ کن

زخمہ بر تار زدہ ای خوش نوا
نغمۂ تیناتنا ہا بر سرا

ای بفرمان نوایت جان و دل
زین نوا آشکدہ شد مشت گل

موجزن چون گشت دریای قدم — شد حوادث ظاہر از کتم عدم
جملہ ذرات جہان آمد پدید — ہم زمین ہم آسمان آمد پدید
نقش رنگارنگ گردید آشکار — شد ہویدا باد و خاک و آب و نار
شد ز انجم بزم افروز فلک — انتظام ملک کردند از ملک
چون نزول نوبت آمد تا بخاک — شد سمک در سیر خود بحر سماک
گشت چون کامل نزول آن بلند — در عروج افتادہ شاہ ارجمند
گشت معدن شد نبات و جانور — آن مصور شد مصور با صور
کرد در بر یار بوقلمون لباس — چشم میباید کہ باشد شہ شناس
ہر چہ ناید در خیال و در خطر — آنچہ آنجا رہ نمی یابد نظر
جملہ را کرد ست پیدا کردگار — خویش را در جملہ کردہ آشکار
خود تماشا و تماشائیست او — نیست پیدا ہرگز آن کان نیست او
خود عدو و خویش خود محبوب خویش — گہ گریزد گہ شود مطلوب خویش
یار با صد رنگ خود را جلوہ داد — گہ بقہر و گہ بہ لطف و گہ بداد
شیر باشد قصد آہو میکند — با صلابتہای خود خو میکند
میشود آہو و بگریزد بسے — ترسد از ہر چیز حتی از خسے
تا بگے گویم ازین دفتر نشان — این کرشمہ ہست پیدا و نہان
آئینہ بہر رخ او عالم ست — لیک بی شبہہ جلالش آدم ست
تا نبود آدم درین میدان عیان — بود عالم چون تن بی روح و جان
قالب عالم چو حسن مصنوع دید — روح آدم اندران قالب دمید
چیست آدم مظہر کل خدا — بالیقین شد مر خلافت را سزا
این امانت را کسے حامل نبود — زانکہ این اوصاف را قابل نبود

بر رخ خود یار عاشق میشود | در تلاشش خویشتن بس میدود
باز با خود وصل گیرد آن نگار | یار گردد یار گردد عین یار
گہ ز تخم گل برآمد آن حبیب | گہ برون از بیضہ ہا می عندلیب
جا کند اندر چمن در آسمان | بر رخ گل میکند شور و فغان
آمد و بر برگ گل گیرد قرار | تا بہ وصل خود ندارد عین یار
گہ شود شمع و گہے پروانۂ | میشود بر روے خود دیوانۂ
بہر وصل خویش بال و پر زند | عاقبت در آتش خود سر زند
سر زند در آتش و سوزد تمام | حاصل عشق ست اینک والسلام

داستان

ای ز حسنت پرتوے در گلرخان | وی ز عشقت در سرم شور و فغان
سر بر آوردی ز کنعان ای نگار | عاقبت در مصر گشتی بیقرار
در لب شیرین سخن گفتی بناز | سر زدی بر تیشہ ای فرہاد راز
روی خود در روی لیلی ساختی | بر سر مجنون خود در باختی
میکنے ناز و کرشمہ یکطرف | سوی دیگر خویش را سازی تلف
ای بحسن خویش داری صد غنا | وی بعشق خویش صد رنج و عنا
چون تو بودی در عیان چیزی نبود | نی کسے میگفت و نی کس میشنود
چون تو در آئینہ کردی یکنظر | رنگہای خویش دیدی خوبتر
ناگہان در رنگہای خوشنما | چشت افتادہ بروی مصطفا
بر رخ خود والہ و شیدا شدے | خویش را در خویشتن جویا شدے
سر زدی از ملک اطلاق وجود | در تماشا گاہ تقیید و شہود
مرحبا ای دلبر فرخ لقا | مرحبا اہلاً و سہلاً مرحبا

خنجرِ من کرد او را دلفگار | شد بدام حلقۂ زلفم شکار
او اسیرِ گیسوِ مقتولِ ماست | قاتلش مائیم و او مقتولِ ماست
عاقبت شد عاشقِ معشوقِ پاک | در رود شد در وبند در دناک
بود صیاد او شکار صید شد | آخر اندر دامِ عشقش قید شد
عاقبت مقتول شد از قاتلے | بتلای مبتلا شد مبتلے
آن بدام عشوہ و نازش اسیر | وین بزنجیرِ محبت دستگیر
او شہید غمزۂ مژگان ناز | وین شہیدِ خنجر و تیغ نیاز

مقولہ

ای برادر عشق چون کامل شود | بیگمان مقتول خود قاتل شود

رجوع بحکایت

چونکہ گشت القصہ آن ابرو کمان | پردہ از رخ برکشید و شد روان
آمد و آن گور را در بر گرفت | راہِ آن معشوق عاشق برگرفت
گشت از چشمِ عزیزان ناپدید | در مقامِ منزلِ جانان رسید
عاشق بیدل چو از ہستی شتافت | دوست گردید و وصال دوست یافت
دلبر و بیدل بہم آمیختند | یکدگر با لِ دوئے را ریختند
ہمرہانِ آن زنِ عالیجناب | در الم ماندند محزون و خراب
قبرِ آن دیوانہ را کردند باز | کار و بارِ عشق را جستند راز
بود آنجا جسمِ آن مردِ حزین | با لباس و زیورِ آن نازنین
کرد عاشق کسوتِ جانان ببر | گشت جانان گشت جانان بیخطر

مقولہ

عاشق و معشوق یکذات آمد آہ | چون توان گفت این سخن را ای الٰہ

رجوع بحکایت

حاصل الامر آن پری بعد از دمے
شد روان زانجا بسوی مقدمے

مقدمی نیکوی او در حقّ مرد
شد بلای جانِ پُر از رنج و درد

مبتلا شد مرد در ہجرانِ یار
گشت رنجور و حزین و دلفگار

در رہ او داشت چشم و روی زرد
دید تا آنجا کہ چشمش کار کرد

از نظر چون گشت غائب آن نگار
جان بجانان داد در ہجران یار

چونکہ بیجان ماند بر خاک آن بدن
مردمان کردند آنجایش دفن

روز سوم چونکہ آن مہ باز گشت
اندران میدان پیشین در گذشت

آمد و بنشست جاے اولین
تو بگوئے آفتابے بر زمین

آن نسیم عشق یار آمد شتاب
دور کرد از چہرۂ آن مہ نقاب

ای نسیم دوستی افسونِ راز
وی توئے مشاطۂ ناز و نیاز

گاہ عاشق را بسے رسوا کنے
گاہ خود معشوق را شیدا کنے

گہ کنے پیوند با شاہ و گدا
گہ بر آرے از لب بلبل نوا

گاہ سازی عاشقانرا دل کباب
گہ کشے از روی معشوقان نقاب

سوے ما بگذر ز کوی آن نگار
خیر مقدم مرحبا ای پیک یار

الغرض آن دلربای سیمتن
دید گورِ نو دران جاے کہن

باکسان پرسید آنجا آن پری
کہ ندیدم گور زارے در پری

این چہ باشد ماجرا او گور کیست
وین کہ بود و حال این مدفون چیست

مردمی با آن پری این راز گفت
ماجرای سرگذشتش باز گفت

چون بدانست او کہ این مفتونِ ماست
جان و دل در باختہ مجنون ماست

گشت او را ناوک مژگانِ من
از تن او برد جان پیکان من

دلربائے مہوشے فرخ نگاہ | برقعے افگندہ بر روے چو ماہ
مہر طلعت نازنین پیکر زنے | زن نبود و بود قاتل رہزنے
عشق شور انگیز آمد در میان | عشق چہ غارت گر صد خانمان

مقولہ

چون دل پر درد و حسن نیکرنگ | جمع گردد عشق آید بیدرنگ

رجوع بحکایت

الغرض آنجا نسیمی در وزید | پردہ از روی نگارین برکشید

مقولہ

ای نسیم عشق سوی ما گذار | بوی آن دلدار عنبر بو بیار
ای مبارک پیک من گردم سرت | صد ہزاران ہمچو من سر بردرت
گفتگو آور ز جانان در میان | بوی یار آر و مرا از من ستان

رجوع بحکایت

پردہ القصہ چون بر بود باد | بر رخ آن چشم آن مرد اوفتاد
والہ و آشفتہ شد بر روی او | گشت محبوس خم گیسوی او
از سر او ہوش رفت از دل شکیب | ماند محو صورت آن دلفریب
آن پری چون در دل او کرد جا | غیر او در دل نماندش مدعا
از دل او مدعا ہا شد روان | بلکہ دل ہم رفت پیش دلستان

مقولہ

چشم چون افتد بروی گلعذار | دل فتد در دام چون مرغ شکار
چشم ہا شد دشمن دل بیگمان | دل بود بہر ہلاک جسم و جان

مرتضیٰ فرمود عرفان خدا — شد مرا حاصل بفسخ عزم ما
اختیار اینجا نباشد ہیچ چیز — اختیار و دست باشد ای عزیز
نیستم چیزی و چیزم نیست کیش — بشنو ای جان با تو گویم راز خویش
چیست مردم پرتو ذات خدا — متصف با جملہ اسمار العلا
ذات او آئینۂ ذات خداست — واندران تابان صفات کبریاست
سمع و بصر و ہم حیات و ہم کلام — جملہ حاصل ہست در وی ای ہمام
لیک حق را ہست در ذات این صفات — جملہ حاصل ہست در ذاتش بذات
آدمی را این صفت آنے بود — زین سبب محتاج دست و پا شود
ہست بینا تا بصر باشد بحال — ہمچنین از گوش دریابد مقال
ہست مختار حقیقی کردگار — آدمے را ہست آں اختیار
آدمی چون قصد کاری می کند — لاجرم محتاج اللہ می شود
ور نباشد اللہ ناید کار از و — جبر گردد منتسب اینجا بدو
چون نمیدارد ز اللہ خود خبر — آدمے بیچارہ گردد سخت تر
جعفر صادق شہ عالی تبار — گفت لاجبر ولیس الا جبار
ہست امر بین بین ای دوستان — بشنوید اینک ز رمز او بیان
چونکہ آدم مظہر کل خدا است — جبر گفتن نا روا و ناسزا ہست
چونکہ شد محتاج آلات اختیار — اختیار او نماند ہ گوش دار

رجوع بحکایت

این حکایت دیگر آمد در میان — باز آیم سوی پیشین داستان
داستان مرد راہی گوش کن — جمع سمع و عقل و فہم و ہوش کن
اندران صحرا کہ بنشست آن غریب — ناگہان بگذشت از راہی حبیب

ای مسافر تا بکے خسپے بخواب — میرود وقت ای دریغا باشتاب
خواب را شناس و بیداری ببین — تا چه باشد آن به تحقیق و چه این
گفت پیغمبر که مردم خفته اند — منتبه در وقت مردن میشوند
پس بمیر ای خفتهٔ و بیدار شو — بگذر از غفلت دمے هشیار شو
مردنت بیداری آمد ای فلان — زندگیت خواب باشد بیگمان
زندگے تو نباشد زندگے — چون بتر از مرگ فرمودش نبے
موت گر باشد ترا آزادگیست — جای غم نبود که صد فرخندگیست
چون رود این هستیِ ناپائدار — هستے آید هستے دار القرار
کاه چون گردد علوف جانور — جانور گردد نماند بے خبر
چون کم حیوان رزق انسان شود — عاقبت انسان خندان میشود
نطفه چون بگذاشت شکل نطفگے — علقه شد پس مضغه شد پس آدمے
آدمے چون هستیِ خود کرد دور — کرد بر تختِ شهنشاهے مرور
مدتے دانستے کاندر شکار — هیئت ان را وارنب بشمار
از چه روگردید مندوب جلال — این چه حکم آمد ز پیش ذوالجلال
وین ندانستم که موت آن گروه — میکند شان را ز بس عالی شکوه
چون ازین راز آگهه و واقف شدیم — گفتم انگه ما خلافعل الحکیم

حکایت

داستان دلپذیر اکنون شنو — حجت قاطع برین معنے بجو
بود یک مرد سپاهی در سفر — از قضا بنشست اندر رهگذر
رهگذر دانست شد دار القرار — آدمے غافل ز کار کردگار
خواهش مردم نگردد هیچگاه — تا نباشد خواهش پاک الٰه

تا مصنف صاحب زیب اللسان | خود کند تصنیف خود را خوش بیان
از زبان شجره گفتا فاعبدون | گشت موسی پیش جانان سرنگون
چون انا اللہ گفت فرعون دنے | شد سزای لعن بیحد آن شقے

حکایت

آن شنیدستی کہ با شیخ زمن | حضرت پیر محمد ذو المنن
کرد یک شہزادۂ نیکو مقال | از حدیث و نکتہ ہا مغز سوال
کای اگر گویم کہ ہیچم ای امام | یار میگوید بگو تو این کلام
عرش قدس من توئی من در توام | پس چسان در ہیچ باشد منزلم
ور بگویم کہ منم پس دلربا | یارے گوید ادب کردے رہا
بشنو از سلطان دین اینک جواب | او چہ مے گوید جواب باصواب
تا برون نائے تو از شہزادگے | شاہ کے گردی بدین افتادگے
چونکہ بیرون آمدے وشہ شدی | خود بخود زین ماجرا آگہ شدی
ہیچ فہمیدی چہ گفت آن شاہ دین | شاہ و شہزادہ کرا گفت آن مبین
تا تو در خویشے نکن این گفتگو | چون نماندی ہر چہ میخواہے بگو
چون نماندی تو چہ میگوئی فلان | او بگوید از زبانت داستان
او بگوید داستان خویشتن | خود بگوید از زبان خویشتن
جہد کن گر ہستے خود وارہے | شاہ گردی و نمانے تو رہے
در گذاری جان ز فکر پیش و پس | فہم کن اللہ بس باقے ہوس

داستان

صافیا از خواب خود بیدار شو | شاد و خندان بر در خمار شو
ساغری از دست ساقی نوش کن | واندران مستی بیاؤ جوش کن

واجب و ممکن نمیگردند جمع — مجتمع نشوند در ظلمات و لمع
روز و شب هرگز کسے یکجا ندید — زندہ و مردے کسے را کے شنید
شب چو آمد روز فانے میشود — روز چون پیدا شود شب میرود
مردہ چون زندہ شود موتی نماند — زندہ چون میرد کسے زندہ نخواند
همچنین تا تو بمانے یار کو — در خودی خود خدا خود را مگو
بو العجب حرفیست اینجا ای جوان — اسپ فکرت اندرین میدان مران
نے تو رفتے و نہ آمد آن نگار — از کجا بشگفت اینجا این بہار
هست نبود نیست نبود نیست هست — غافل عاقل زین معما در شکست
شرح این را از حکایت چون کنم — این حدیث از سینہ چون بیرون کنم
شرع گوید منع لب کن زین سخن — عشق گوید نے تامل نعرہ زن
شرع گوید نالہ و افغان مکن — عشق گوید راز دل پنهان مکن
شرع گوید سرّ او کتمان خوش ست — عشق گوید بر سر دیوان خوش ست
شرع گوید پردہ بر کش برو — عشق گوید پردہ در عریان بشو
شرع گوید وجدہای وہو مکن — عشق گوید شور دل یکسو مکن
شرع گوید از حجاب و در نقاب — عشق گوید از دف و چنگ و رباب
شرع گوید از قیام و از صیام — عشق گوید از مے و مینا و جام
شرع گوید لا تقل قولاً و قُم — عشق گوید لا تلمنے لا تلُم
گر بگویم تا بکے باشم خموش — ور بگویم تا چہ گویم رفت ہوش
گر کنم ضبط نفس دل خون شود — ور بگویم راز دل بیرون شود
بس کن ای صافی کہ سر دلربا — راست ناید از زبانت ای فتا
بر زبان اوست زیبا این سخن — این حدیث راز او گوید کہ من

هست کن کز هستے خود وا رهم | تا ز بند نیستے تا بر جهم
تا شوی یکسان بچشم موت و زیست | نیست گردد هست گردد هست نیست
این سخن را در نگیرد گوش نیست | نیست بیچاره نمیداند که کیست
نیست چون بشناخت خود را هست شد | وز مے مستے یزدان مست شد
هر که خود را هست خواند و نیست ماند | اسپ خود را اندرین میدان براند
این معما را نداند غیر نیست | نیست یک ذره نمیداند که چیست
هست باشد ذات پاک کبریا | نیست باشد ما و را و ما سوا
هست چون شد نیست آخر گشت هست | سر ز قید نیستی یکدست رست
نیست خود را هست خواند و نیست ماند | جاهل این تخم عدم در دل نشاند
گفت حق احسن کما احسن الیک | این سخن را کن تامل لیک نیک
نیست باشد هست باشد هست نیست | ای مسافر اندرین منزل بایست
شبنمی اندر تلاش مهر بود | مهر پیدا آمد و شبنم ربود
سایه اندر جستجوی آفتاب | پیش روی او رود از خود شتاب
طالب دیدار دریا شد غبار | رفت بر ساحل بدریا شد دوچار
موج دریا آمد و بر داز کران | گشت دریا آن غبار جانفشان
دیده باشی ای برادر در چراغ | با تو میگویم ز وصل او سراغ
آتش اندر سر هوای باد داشت | باد بر وی ناگهان دستی گذاشت
آتش از هستی خود در دم گذشت | باد گشت و باد گشت و باد گشت
الغرض تا از خودی در نگذرے | از درخت وصل او کی برخورے
تا ز خود فانی نگردے اے فتا | کے رسے در منزل دار البقا
چون تو در خویشی خدا هست از تو دور | او نگردد جمع با تو با حضور

تو چرا با سائبانے ساختے
عمر خود در بیکسیہا باختے

پیر دانا گفت با او خوش جواب
کہ ندانستم کہ تو آئے اشتاب

ور بدانستم کہ زود آئے چنین
من نمی پرداختم جز باز پسین

چون تعجیل آمدی ای ذو القبول
سائبان ہم بیگمان کردم فضول

بشنو این حرف تو از پیر کہن
گر تو داری گوش بشنو اجان من

عمر گر یکسال باشد ور ہزار
پیش موت آنے نماید بیقرار

حکایت

رستم دستان بگردی رہنمون
بود عمرش از ہزار و صد فزون

منقطع شد چون بر و ایام زیست
مادرش از نوحہ بروی میگریست

این چنین میگفت با حزن شدید
کہ جہانت خورد و یک آنت ندید

مقولہ

ای برادر نیست دنیا را قرار
پند بہ غفلت ز گوش خود برآر

عمر را ضائع مکن در گفتگو
جستجو کن جستجو کن جستجو

نکتۂ من کان اعمے را شنو
در پے فکر و تلاش حق بدو

ہر کہ در دنیا نہ بیند روی دوست
در قیامت از رخش بی بہرہ اوست

چیست دنیا کشت عقبی ای عزیز
برد ہد این شجرہ روز رستخیز

گر بدنیا با مشقت خو کنے
عاقبت نظارۂ آن رو کنے

را یگان محنت نگردد مومنین
لا یضیع اللہ اجر المحسنین

داستان

یا علاؤ الدین بعشقم کن کباب
ایہا الساقی بدہ جام شراب

از مے عشق خدایم مست کن
نیست کردی نیست کردی ہست کن

می رود این عمر پران همچو تیر | زود یکسان میشود این زود و دیر
عمر از پیشت گریزان ای عزیز | موت از پس میدهد آواز خیز
عمر گوید از تو من رخصت شدم | موت گوید اینک از پس آمدم
نیست دنیا جای آرام و قرار | ایها الاخوان اعدوا للفرار
توبه و طاعت کنون منفت شماست | ورنه چون موت آید اینها ناروا ست
چون شود این در بروی تو فراز | سود ندهد زاری و عجز و نیاز
چون سفر در پیش آمد از جهان | زاد و توشه میتوان برداشتن آسان
زاد ره باید مسافر را ضرور | تا بکی بر هستی فانی غرور
سر فراز ایشوی تو سرنگون | یوم لا ینفع مال لا بنون
چونکه گردد ملتفت ساقی بساق | بیگمان بانوحه گوئی الفراق
ای عزیزان خانه و فرزند کو | بیکس و کو میروم وا آرزو
نکته کافیست گر اینجا کس ست | یک اشارت مرد عاقل را بس ست

حکایت

پارسائی را حکایت می کنند | واز بزرگی این روایت می کنند
بود عاقل مردمی فرزانه | او بنا کرده گاهے خانه
عمر نیکش از هزار و صد فزود | اکتفا بر سائبانے کرده بود
سائبان هم سست بود و کهنه | واندران کهنه هزاران رخنه
چون حیات او شد القصه تمام | در رسید از موت و گور او را پیام
بهر قبض روح او آمد ملک | گفت کای فخر زمین و هم فلک
من بجا ها بهر قبض جان شدم | بر در شاه و گدا یکسان شدم
هر کسے دارد بحسب دسترس | فکر فرش و خانه و فرزند و بس

ورشدی حاصل باستدلال حق — از فلاطون میگرفت موسی سبق
علم وعقل تو نیاید ہیچکار — بود آمے آن نبے نامدار
علم را یک نکتہ گفتہ مصطفے — علم نبود در اشارات وشفا
علم اندر سینۂ پاکان بود — راز حق اندر سر خاقان بود
علم آن باشد کہ علم تو برد — پردۂ ہستے وعلم تو درد
علم تو آمد حجاب اندر حجاب — ورنہ او ظاہر بود چون آفتاب
ذات او خورشید وعلم تو سحاب — درمیان یار و تو ہمچون نقاب
چون ز خود فانی شدی ای لافتا — البقا یم البقا یم البقا
چون تو مردی پیشتر از مرگ خویش — ہیچ گہ ناید اجل زنہار پیش
او ز فرع اکبر ای اہل شہود — میرسد آواز لاموت الخلود
عارفان کین جام را نوشیدہ اند — در لباس لم یزل پوشیدہ اند
روح شان دارد حیات سرمدی — زندگے شان بنور احمدی
گرچہ در ظاہر بخاک افتادہ تن — پیش مردم در مغاک افتادہ تن
لیک جان اندر حریم کبریا — ان جنت از لفت سدا و لیا
ای خوشا جان کو سوے جانان شتافت — روی جانان را بجان خویش یافت
نحن اقرب دید در چشم عیان — وہو معنا گفت پیدا کو نہان
این سخن را در نگیرد گوش عام — ہست بیرون از تعقل این کلام
کس نفہمد این سخن جز اہل حال — زانکہ ذوق او نیاید در مقال
فہم کرد این حرف را صاحب مقام — گفتگو ہا گشت آخر والسلام

داستان

بشنو ای دوستان حال جہان — می نیاساید دمی ہر گز زمان

ف اشارہ وہو معکم اینما کنتم

عمر اندر طاعت او باختے — ذات حق را در نہ انشناختے
در رسنے با در رکنے با ما بیا — با کتابی کن رجوع این ہمہ
آمد آخر با گروہ صوفیان — سوی شہر آن سرور ناآگہان
آمد اندر مدرسہ با وسوسہ — گفت یا قوم الذی فی المدرسہ
دیدہ ام من ذات حق را آشکار — با جمال خوب بر تختے سوار
آمدہ تا آسمان اولین — سجدہ کردم پیش رب العالمین
عالمان جستند این را در کتاب — از نواہی و ز امر و ز خطاب
یک حدیث اندر بخاری یافتند — حال زاہد را ازان بشناختند
جملہ گفتندش کہ ای نادان دین — چون بہ پیشت آید آن تخت برین
تو بخوان لاحول و استغفار کن — جای سجدہ لعنت بسیار کن
چون چنین یکبار کرد آن بدگمان — تخت پران گشت خود از آسمان
بود شیطان در فریب آن جہول — ذات حق پنداشت آن را ذوالعقول
زاہد آخر زان خدا بیزار شد — بود شیطان و نیش ازوی خوار شد
از سر نو شد مسلمان پارسا — پارسا شد پارسای نارسا
دست بیعت داد با یک با خبر — با خبر زان صوفیان پر اثر
گشت صوفی واز خیال خود بری — متقی شد متقی واقعی

مقولہ

الغرض دنیا خیالے راگذار — واز خیال خویشتن خود را برآر
شو مسلمان دین احمد را گزین — احمد مختار خیر المرسلین
گر سر تحقیق داری ای جوان — فہم خود را واقعی قطعاً مدان
معرفت از عقل گر حاصل بدے — ہر کسی پیغمبر خود میشدے

دین احمد پاک باشد از خیال | واقعی باشد حدیث ذوالجلال

حکایت

یک حکایت یاد دارم از کتاب | مولوی بر من مکن جور و عتاب
بود مردی زاهدی در گوشهٔ | فارغ از فکر طعام و توشهٔ
صوفیانِ چند را آنجا گذار | ناگهان افتاد در سیر و یار
پیش آن درویشِ فارغ از جهان | چند روز و شب بماندند صوفیان
نے طعام و میوه خوردند هیچگاه | حال شان از جوع گردیده تباه
یکدگر گفتند ایشان کای عجب | مرد زاهد روزه دارد روز و شب
از خواص آدمی نبود چنین | او فرشته هست بر روی زمین
یا مگر جنی ست بر شکل بشر | می خورد جای خود از جسم دگر
پیش او رفتند و گفتند ای عزیز | بر ما حیرت از درون ما تمیز
تو مگر جنی و یا هستی ملک | مردمی ناید چنین زیر فلک
از خورش باشد حیات مردمان | زندگی بیخواب و خور باشد جسمان
جان ما از راز خود آباد کن | میهمانم میهمان را شاد کن
صوفیان را گفت مرد پارسا | که طعام ما ست دیدار خدا
روی حق بینیم دائم صبح و شام | ما نمیداریم پروای طعام
شاه ما بنشسته بر تخت برین | پیش چشم آید تا سمای اولین
پیش او سجده کنم با صد نیاز | میگزارم در حضورش او نماز
صوفیان این حرف بشنیدند ازو | یکدگر کردند با هم گفتگو
که خیال اوست یا شیطانست این | حق بری باشد ز اوضاع چنین
جمله گفتندش که ای غافل ز کار | ساختی شیطان پرستی را شعار

شد قصاص از جملہ خیرات و نیک — گرچہ اعدام ست در وی نیز لیک
یک عدم آید حیاتِ بے شمار — فی القصاص حیات خواندش کردگار
سرقہ مال از دستِ مردم می برد — صبر از دل ہوش از سر می برد
ور نباشد این ہمہ قطع النسب — می شود مفلوک مردم از غضب
زین عدمہا شر شدہ اعمال ما — گشتہ از راہِ شریعت ناروا

داستان

مظہر صافی صفا را پیشہ کن — وز صفاتِ ذاتِ حق اندیشہ کن
فکر کن اندر صفاتِ ذوالجلال — بگذر از بیہودہ گفتار و مقال
لب ببند از گفتگوی ماسوا — ہر چہ گوئی از خدا گو از خدا
مثنوی گوکہ باشد دلپسند — آن سخنہای تو شیرین ہمچو قند
چون ترا فرمود فضل ایزد چنین — بر تو این گفتار واجب گشت ہین
نغمۂ جانان سرای عندلیب — انچہ میدانی بگو ذکر حبیب
تو چہ باشی وچہ گفتارِ تو ہان — نکتۂ پیر علا بر گو بخوان
سرِّ او را فاش گو لیکن چنان — کہ نفہمد ہیچکس جز رازدان
راز دل داند کہ این راز از کجاست — پیش ناوان ناروا و ناسزاست
مغز را ہرگز نہ بیند پوست بین — پوست بین دائم بفکر پوستین
پوستین جو می نہ بیند مغز را — مغز بین داند حدیث نغز را
اہل ظاہر در پیِ تاویلہا — مردِ معنی صاحبِ تکمیلہا
مذہبے دارند من ہفتاد و دو — ہر یک از قرآن ثبوت آرد برو
کس نفہمد معنی قرآن کہ چیست — پیش او قرآن خیالات و لیست
خواندہ قرآن مر خیال خویش را — دین احمد نام کرد این کیش را

INDIAN INSTITUTE
OXFORD

بسم الله الرحمن الرحیم

ای علاؤ الدین شیرین داستان — باز گو زان بی نشان با من نشان
از ازل ای واقف سر راز گو — داستان لم یزل را باز گو
نکته گفتی علوم من بسوخت — آتشی در جان زدی دامن بسوخت
صرف و نحو و منطقم را سوختی — آتش عشق خدا افروختی
این چه آتش بود کاندر جان نهی — وه چه جان و در عالم امکان نهی
نی جهان ماند و نه ارباب جهان — خورد بر هم دفتر کون و مکان
دین و دنیا هر دو را برهم زدم — اینک اینک فارغ از نیک و بدم
نیک و بد جز اعتباری بیش نیست — داند این راز آنکه اندر خویش نیست
حق وجود است و نباشد غیر خیر — شر بود معدوم یعنی نام غیر
این اضافی شر که وصف فعل ماست — از عدم ناشی شده ورنه کجاست
قتل اندر شرع پاک احمدی — متصف گشته باصناف بدی
زانکه در وی هست اعدام النفوس — باعث تشویش و آلام النفوس

Mufmaa Nihat Sfee

Majmū'ah-ē-nikāt.

Mazhar 'Alī A called Ṣāfī 'Alāwī

4 Q 95 C 22

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.

Presented

by

Munshi Newul Kishore.

49 C 101

